

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

ОРГАН „ЦЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ И ГОРКОГ ВИЈЕНЦА“

Свеска
XI

Изази крајем сваког мјесеца у свескама од 2 табана велике осмине
Цијена је листу за Црну Гору 4 круне, а за иностранство 6 круна — на годину.
— Рукописе, писма, часописе и новине у замјену, ваља слати Уредништву;
а претплату Администрацији „Књижевног Листа“ на Цетињу. —
Рукописи се не враћају.

Година
I

На врху Дурмитора

„Онам’ онамо за брда она,
Милошев кажу пребива гроб —
Онамо покој добићу души,
Кад Србин више не буде роб!“

Никола I.

Кад је прве рујне зраке,
Разасула бајна зора
И врхунце позлатила
Повоснога Дурмитора,
Већ на њега пало бјеше
Јато дивно соколсво:
Књаз Никола су два сина
И кита им витезова.
Па пошто се прекретише,
Књаз Данило с Мирком братом,
Са старијем војводама
И осталом свитом младом,
Ухватио лако коло
Наврх врха највишега —
На погледу српског мора,
На погледу Српства свега....
Ведро чело коловођа
Не уступа сјају зоре;
А пјевање витезова
Момчилове тресе дворе:
Чини ти се и њег’ видиш
На крилатог б’јесног хата
Како лети с Пирлитора
Да с’ у ово коло хвата. —

Хајделберг, 1901.

Лети коло, лако лети,
Од пјесме се небо пара;
А душа ти занесе се
У времена српска стара.....

Лети коло пјесма с’ ори —
А крај кола сјетно сједи
Књаз Никола орловскијем
Просторију оком гледи;

Гледа сјетно, гледа дуго:
Саме земље српског рода
Но највише ону преко,
Што дијели Тара вода!

— Од румених зрака зоре
Црвене се горе њене —
Чини ти се то је слика
Крви наше проливане!! —
....Гледа сјетно, гледа дуго
Снажне му се груди дижу —
Да си ближе видео би
Сузе, како сузе стижу!...

Мисли свога Господара
Погодило коло само,
Па запјева — заори се
Громко једно „нам’ онамо.“

Пјева коло громко пјева
Од пјесме се небо пара
А душа ти занесе се
У времена српска стара!...

.... Па потоњи кад одјекну
Стих те пјесме божанствене,
Књаз се диже... још погледну...
— И знак даде да се крене!

Стево.

Патница

Приповијетка

Било је то подавно....

Освануло је дивно прољетње јутро. Сунце се помолило иза Проклетије и својим животворним зрацима поплавило равну Зету, те сва трепери у најдивнијој позлати, коју је у стању само свемоћни Златар врћи. Али средиште Зете дивно село Г** као да у овој прилици особиту Творчеву љубав уживаше и сунце као да му бјеше при излазу особити осмијех поклонило, те од њега створило блистави рај за испаћени народ: Срби Г—ни су у својој средини у жељи видјели цркву, са чијег се звоника јутрос чује брујање, које је одавно замукло, те даје знак да се у Г** последије предугог отсуства служи служба Богу Србинову. — Врви и старо и младо, да принесе Богу жртву — праву хришћанску.....

Цијело село пливаше у неописаној радости, и само се једна душа у њему топлаше у чемеру, а коме је суђено тугу сносити она му је много тежа, када је у томе осамљен, када је све око њега срећно! Испод нове г—ке цркве бистри поток жубори и преко њега се кроз густо дрвеће промаља лијепа кућа снијежне бјелоће, а пред њом дивна башта — рај подигнут зрацима јужног сунца. На расцвјетаним мајским ружама трепере росне капљице и њима се играју јутрењи сунчеви зраци упијајући их полако... Тица запјева и очара те, а обаспе те мирис — не знаш од чега, мирис који је постао од мјешавине више мириса. Све је у свијету милина — живот!... Ал' у великој природи, тамо међу бокорима цијијећа квашено је једно млађано и

лијепо лице гровним сузама, бистрим као оне капи росе што на цвјетним листићима врцаху. — Поток удараше о малену обалу, бистри му се вали сустизаху и чујаше се тихи жубор, који као да жељаше заглушити јецање красног дјевојчета.

На цркви звоно зазвони; кроз отворени прозор разлијеваше се глас црквеног пјевача: „Тебе појем, тебе благословим...“ — Дјевојци се растужи још више; окрену се к истоку и преко плача прошапта кратку молитву простога свијета, које нема ни у једној књиви, али која је нешто најсветије од оног, што се са земље к небу управља.

— Маре! — зачу се глас из дворишта.

Дјевојка се трже и убриса сузе.

— Маре! — понови се.

— Чујем, јајо.*

— 'Оди, кћери, вика те отац.

— А што ћу му?

— Да идете у цркву.

— Ја нећу!

Стасит човјек, већ средовјечан, наслони се на баштенску ограду:

— Маре сине, зар нећеш с бабом у цркву и на сабор?!

— Нећу, бабо, нешто сам бона.

— Слабељава је нешто и убухућена ево неколико дана, но иди ти сам, Томашу! — проговори жена, па отворив вратаоца, којима се из дворишта у башту улазаше упути се к расплаканој Мари.

— Што ти је дјевојко анђо с тобом, што губиш сама себе, и мене црној дајеш јада и преко главе?

Мара не одговори, а једнако брисаше очи.

— Не плачи, мала, за Бога јутрос на ови благи дан, кад се свако живи у селу весели — вели Јана Томашева, тек да се нешто рекне.

* Тако већином у Зети зову мајку.

— Нека весели — проговори Мара јецајући и хтједе још нешто додати, али јој то заприје у грлу.

Старица је дуго стојала забле- нута поред свог уцвијељеног је ин- чета; премишљала је да нешто приче говорити, али није знала шта ће; кћерино држање је вријеђало, по- мала је неколико пута, да оде од ње, али кад баци поглед на распла- кану Мару жапне је нешто, зажали своје дијете и остане даље, гледа- јући у оно анђeosко лице сувом оро- шено и стидом зажарено.

Мара се мало утиша и тек по- неки риједак узлах надимаше јој млађана прса. То даде старој п'вода да настави:

— Немој тако, кћери, не чини несрећу и себе и нама. Сама видиш да си пошла злијем трагом.... Ах куку мене!... Мартин!... Туђи слуга. Па, ако ћемо право, не знамо ни које ни шта је: отац му је доша ко зна откуд и то кућом у врећу кâ гур- бет... Скаменила сам се кад ми је твоја другарица све синоћ испричала. Кукала не, стави се што си наумила!

Мара ћуташе. Била је поражена мајчином исповијешћу: да све зна. Јана је то осјетила, па настави по- узданије:

— А ти каква си и чија си? Ђевојка зафалит' Богу да немаш друге ни у девето село, а кћер кнеза од села, гласовитога Томаша Попова, којег и везир познаје... Ђе си вагазила ради Бога? Ми 'оћемо и тебе да на- домимо и да нађемо пријатеља према себе, и нашли смо га Болгу 'фала кâ ико до данас у Зету. Но да је и како другојаче, зар ти би могла рећ' нећу за оно што ти отац 'оће!? Како би било кукала, да сјутра пукне глас по Зети е 'оће кћер кнеза То- маша, да се по својој вољи удаје, а не ће је отац и мајка, по Божјој вољи дају? Ух, ух, у кам зло удрило!

То није до сад ниједна зетска кћер чињела, па већеш ни ти ја мним, ако си налице кршћена.. Таман то би било за Томаша да изгуби цѝк и да не може међу људе испанути!.. А ти Бого ми најзад знаш и како је он пријек, но се немо', кукавице. још пред ким изговорити а и Анђушу закуми, да никоме не кажује! Могла си и њој да не збориш и ако ти је другарица, е што чују тридес и два зуба чуће и тридес и два друга, а душе ми ако дође до уши њему.. Он је муханат, па се бојим!..

Док је Јана на дуго причала Мара је занешено ћутала; бјеше се тупо загледала у један оближни бо- кор цвијећа и једва примјетно љуљаше цијело тијело. Горак осмијех јој бјеше развукао лице, а то је био израз чељадета, које је убијеђено, да је изгубљена његова нада, која му је заслађивала живот, те му тај живот постане мрзак.

Јана се Томашева врати кући убијеђена, да је својим разговором код кћере постигла успех, а Мара је остала у башти, да и даље рони сузе на рушевинама своје среће.

Звоно на црквеном капањелу поново зазвони; глас пјевача је уму- као и замијенио га други, некако изнемогао, који једва и на махове преко црквених видова излазаше. То стари г-ки свештеник држаше слово. Мара је чула попов говор, али га није могла разумјети, па ипак јој се чињаше, да све лијепо разумије; нешто као да јој на ухо шапташе е се тај говор и на њу односи. Падеше јој на ум мајчине ријечи, које јој малочас изговори и као да поп нешто слично томе збораше, јер га је Мара толико пута чула ће проклиње млађе, који не слушају старије. Стресе се: учиње јој се, да пред собом виђа разгоропађеног оца каквог га је често виђала; сјети се како она није пред

њим никад смјела своју вољу показати ни за што обично, а камо ли за удају. Удаја!... Она би прије умрла од помијешаног страха и стида, но ту ријеч о себи пред оцем и поменула. Хладан је зној прѣђе!... „Нијесам никад рекла да га нећу послушати“ — правдаше се Мара. Уплаши се од говора свештеникова, који јој се чињаше све страшнији, ма да бјеше поприје престао; уплаши се од себе и од свега што око ње бјеше и као да чу материне ријечи „...а душе ми ако дође до уши њему... Он је муханат знаш, па се бојим!“..

Тихим шепатом искрено мољаше Бога да јој опрости.

Коље на баштинској огради крцну. Мара се трже из заноса. Шупштање лишћа на шибљу све јој се ближе примицаше....

— Мартине! — врисну дјевојка очајно — што ћеш ту?!... Бабо!... Ах виђеће неко... срамота!...

Момак застаде. Нит је тај, да иде напријед ни назад. Осјећаше се као лупеж ухваћен на дјелу; лице му се бјеше зажагрило као сач, а по њему се развукао тужан осмијех.

— Маре! — промрља он задрхталим гласом, а бунило га све више обузимаше.

Дјевојка се окрете око себе. Густо их је дрвеће заклањало, да их лако није могао нико видјети. Би јој жао Мартина и она му се примаче.

— Што је Маре? — упита момак још једнако збуњен.

— Зло, вар не знаш?!

— Не.

— А окле си сад?

— Искрај цркве. Као што видиш тамо весеље. Ђевојака пуно, а тебе нема. Питах ти неке другарице ће си и оне веле да не знају, а међу собом нешто говоре, видим за тебе. Окренух се овамо и вазријех

те на томе пропламку. Зађох одовуд иза Марића зграда, да ме ко не види и завирих крвз ограду, кад видим ти плачеш. Нешто ме жацну и као да ме неко нагура преко ограде: дођох да виђу што ти је, ништа друго, и сад ћу изаћи, но кажи жив ти бабо што плачеш?

Мара се бјеше мало умирила. Исповјест безазленог младића и његово неспретно држање обратише јој пажњу и изазваше у ње неку врсту сажалења.

— Сјутра ми је вјеридба — рече мирно.

— Теби?! сину Мартин, а живот му се прекиде као да га пушка уби. Учиње му се као да се све на свијету обрну наопако.

— Е, мени.

— А за кога те дају? — пита Мартин бољећиво, а као да га снага ивдаје.

— Из Б.*.* је. Не знам га, нити му знам имена. Анђуша ми је казала како му се братство зове, па сам заборавила; некако је смијешно то име.

— Па?....

Дјевојка је ћутала, а ћутао је и Мартин као скамењен. Мара је гледала преда се, а момак у њу... Учиње му се лијепа, љепша но икада до тад. Онај витки стас као јелика; једра је — хаљине јој пуне, хоће да прсну; лице прикладно и некако сија, обасуто неким жаром, а рек би да је пером тичјим по образу ударих крв би потекла. — Мара и даље ћути, а Мартин је још гледа. Он се није никад у животу тако осјећао, не ни онда кад је родитеље за навик испраћао. Као да му је била некаква кила у грлу: хтио би нешто рећи, али не може; усне му врцају као каквом малишану пред озбиљан плач. Мара му се мало по мало тужаше. Још једном уприје поглед на

њу и она га још не погледа. Сад му се учиње готово као свака друга дјевојка. Луда нада му се помало из главе брисаше... Мартин осјети, да није лијепо учинио, што је ушао у башту, гдје га нико није звао; ушао је к туђој дјевојци. „Шта ћу ту?“ помисли и окрену се бојажљиво око себе, а по том пође натраг.

Мара тек сад подиже очи. Двије горње трепавице као два ластина крила подиглоше се, а испод њих као муња синусе два црна ока и као да опалише биједног Мартина. Корак му се скамени, а дјевојка полети к њему.

— Мартине!

— Маре!

Двоје љубављу распламтјелих прсију брехтаху једна на другима; двије млађане душе слијеваху се једна у другу као оно сузе из двоје очију по Мартиновој кемерли-кошуљи и Мариним ошвицама...

Пошто је црква пустила младеж се ухвати у коло, а старији посматраху испод гранатих грмова. Под старим бријестом, који бјеше своје у пола опале гране наднио над црквени олтар сјеђаше мала група људи све постаријих, а међу њима поп Раде. Смирено и блиједо лице свештениково чудновато сијаше, а дуга сиједо брада необично красаше светитељски му лик и поглед један само на њега, па као да те нека сила гони, да приступиш руци овог сиједог служитеља Божјег олтара и да потражиш његова благослова.

— Ево нам цркве попо — вели Томаш Попов.

— Бог нас благослови, да му не шиљемо више молитве са пољане — вели поп.

— Слава му и милост! — повикаше неколицина из друштва, а сви подиглоше капе и руке махи-

нално полећеше, те начинише знак крста.

— Бојим се жив нијесам, да се влотвори не досјете што смо учињели — проговори један старчић, што 'но се каже, колико куђелица, ласа.

— Не бој се, Боже, Бог ће чувати своју кућу — вели поп — Турцима смо згријешили, али смо Богу угодни, јер каква би нам била та црква, да смо је начињели онакву какву је забит забиљежио?

— Колико оно измакосмо казике *? — упита један.

— Сваку по шежањ од оног мјеста, ће су их Турци први пут поперили — одговори други — а и укопали смо цркву шежањ, те кад је откопамо биће коџа. — Зло ће бити, ако Турци за ово сазнају убрзо, а позније ни за пару.

Коло је бивало све жешће.

— Баш се младеж развеселила — вели Томаш Попов.

— Младина, а весеље; ово ни није нико дочекао од Косова.

— Твоје кћере нема, Томашу? упита неки.

— Нешто се жаљаше, а Богме се и срами; навалили просци, па хоћу да је и обиљежим.

— Кома ћеш је? — упита Цеко Марић.

— Иву Лукачевићу за сином.

— Што је у Бога просила дао јој је — додаде неки.

— Оџак је добар — допуни други.

— Предвијете је младожења — шапће један с краја оном, што до њега сједи, зимус га бјеше убо три у ногу, па плакаше ка беба!

— Доћи ће дијете — вели ови коме се шапће, а у такву кућу људи би дали за диреком, а камо ли за ђететом.

Пошто мало побегну Цеко Марић позва Томаша Попова на страну.

*) Мотке — биљеге.

Дуго су нешто разговарали, а кад се повратише Томаш бјеше зелен у лицу као гуштер.

— Да ми нијеси то више помеху! — вели он Марићу ијетко — не дам ти ја кћере бескућнику, а ако буде истина што велиш, да му се она ерменисала*, то ће Томаш знат' како ће раскртити. Сад идем па.. па.. и ту застаде, а Марић блене у њега и најпослоје ће:

— Ја нијесам, брате, то учинио онако, но ме момче замолило, а ако рекох не посјекох. За ово друго Бого ми зборе, а мени а...

Томаш прође скакалима преко потока и оде кући. Потражи кћер по кући и авлији, и кад је тамо не нађе упути се к башти. Ушавши у башту звијераше тамо амо. Густо му дрвеће сметаше, да може све по башти разгледати, те једном стазицом ступи напријед. Цвијеће, које се око њега указиваше као да га хоћаше заварати, да не види за њега ужасни привор, али разјарени старац немилосрдно газаше природну љепоту не поклањајући јој никакву пажњу. Уђе у густин; окрену се тамо и тамо и шта видје! Мартин и Мара притисли једно другога на груди!

Томаш погледа боље. Бјеше за тренут ван себе.

— Истина је — прошапута — јест Мара, моја Мара! Право рече Цеко.

Крочи два корака напријед, али не мога даље; његове силе бјеху онемоћиле... опет крочи; смисли у тренутку нешто ужасно, али паклена мисао само сијевну, па се одмах угаси. Он немаше силе; срце му омекша као у слабе жене, кад промисли да пред собом има своје јединче..... Тихо се поврати ка кући ухиљен као сирота и шапташе: „Мара, моја

* Допао јој се.

Мара.. јест истина је.. она.. она..“ и ражали се његовој увријеђеној души — заплака као дијете!

Од како се Томаш из баште вратио није остављао кућу. Био је поражен, сатрвен. Наслонио би главу на отворене руке, а ове на кољена и тако скупљен као клупко стојао би подуже уздишући дубоко и као из заноса тргао би се:

— Нећу, не дам му је! Нек ми сиједе на огњишту плете! — викнуо би и у томе као да налазаше неко задовољење.

Небо се пред ноћ натупшти; густи се облак спусти до земље. У први мрак пљупшти киша као из кабла.

У Г** не бјеше живе душе ван кућа до биједника једног, који као авет блуђаше једном сеоском улицом, која води к цркви. Низ тијело му ври вода, а обувен гацка до чланака. Муња за тренут осветли пред њим водом покривено тле, па је одмах замијени густа помрчина и грмљавина раздере небо и земљу, као што јаднику том туга раздираше срце.

То је био Мартин. Изгубио је сву наду. „Сјутра ће се вјерит“ — једнако му бјеше на устима.... Надао се, ма да је појмио свој положај. Знао је, да га у селу држе за поштена момка и то му је сам Томаш Попов толико пута у очи рекао, па је помишљао на многе случајеве: да је бегат човјек дао своју кћер сиромашку и удомазетио га, па може тако и Томаш. А сад?! И опет му прелети преко усана оно: „сјутра ће је вјерит“.

Примицао се цркви.

Мартин се ријешио био не чекати сјутрашњег јутра у Г** и при помисли на то сјети се шта у селу

оставља. Остављао је гробове родитеља. Ражалило му се. Нема се коме у свијету пожалити, ако не оном нијемом камењу, што му покрива све што је имао.

— Идем да их пољубим, да им рекнем збогом да их замолим да ми опросте што их остављам, а их не могу више чувати... не могу... и би му тешко, да свисне од муке!

Пљусак је престао. Муња и грмљава се утишала, природа се умириваше.

Мартин ступи у гробље, које је око цркве у Г*** — У глави му се гомилаху мисли о ономе што је у причама слушао још од дјетињства. Тенци и друге авети, које се по гробљу врзају, не спадаху му с умена. Помисао на то као да му је лед бацала на срце — бојаше се, али савлада страх и пође напријед.

Гробови ка којима је ишао, како је црква ограђена, остали су били с источне стране ове, до самог олтара, а Мартин је био ушао у гробље вратима од црквене авлије, од којих се иде трашком право к вратима црквеним, те је и он туда морао проћи.

Кад је био близу цркве, застаде те прислуша. До ушију му долазаше нека подмукла лупа! Коса му се најези и одмах помисли да су тенци! Не хтје даље, но би и бјежао, али се не надаше утећи. Био је још присебан и непомично је упирао поглед ка оном мјесту, гдје се лупа чула. Мало последије чујаше се само неко шупскање, а затим Мартин лијепо чу ријечи: „Паде ђарм!“* и разумје их. „Малисори“ — помисли он, а у тај мах се онамо чу ударање огњила о кремен и према крупним варницама Мартин видје

човјека. Кресане престаде и он чу још неке арнаутске ријечи.

— Што ће они ту? — питао се Мартин — да краду или ко зна?!

Десна му се рука заустави на кумбури, која му за пасом бијаше. „Ма је су ли људи?“ — помисли вадећи пушку. „Ко је да је“ — одговори друга мисао и — пуцањ пушке проломи ноћну тишину. Буљуна се раздери на старом бријесту до олтара и заљепрша кроз густу помрчину, а зликовци као без душе оставише свој посао недовршен и растегоше некуд.

— Хај стани! — дрекну Мартинов глас некако чудновато. Страх узбуђење — читава зорка у његовој души; виче, дере, се да би рекао, ко га чује: е је у неизбјежној опасности.

Мара је дошавши из баште опазила очино нерасположење. С мајком није ништа говорила, нити ју је ова ишта питала, већ је јадна старица само стријепила гледећи свог ијетког мужа. — У кући се није тог дана замећало ни ручка ни вечере.

Чим се смрче Томаш оде у кревет, а Јана је нешто радила у клијету.

Мара једва дочека да се осами; ивађе у авлију и кроз помрчину оде потоку, који од плахе кипи бјеше набујао, те хучаше бијесно.

Мара се заустави под један стари опали кошар, који бјеше до самог потока.

Пред очима јој лебђаше Мартинова слика. — Невин је, искрен и воли је од њиховог раног дјетинства, па до данас, а и она је њега свакад вољела, па и данас га воли више но икад. Преко умена јој је ишло њихово друговање; сјећала се како јој је он међу дјецом свакад на руци био, па се сјећала свега онога што је било кад они већ нијесу били дјеца и то јој је сјећање било слатко

* Дај огња.

— преслатко. У том се Мара сјети свог оца и ова ужасна слика помрачи све прве, а она изађе на видик сама самцита и као у некој полутами тумијескаше се само данашњи привор у башти: Мартин одлази и каже: „Збогом Маре! Нека ти је срегтно, а ја идем; више се нећемо гледати! Ја немам среће!“ Нека јој туга обујми живот; срце јој се препуни јада и хоће пусто да препукне; ломила је руке, а сузе су ишле као цијепцом. У томе пуче пушка код цркве и зачу се ужасан кријештећи глас, као да онај који викаше бијаше стегнут за гушу.

— Мартин, куку Мартин! Убише га! — врисну Мара очајно и то је више пута понављала.

На пуцањ пушке и вриску истрча сусједство. Томаш и жена му бјеху ван себе од чуда видјевши кћер под кровом старог кошара, гдје је пала у прашину и већ несвјесно виче: „Погабе Мартин, не дајте га!!“

И другима загонетна ова ствар, па се тек погледују.

Пред црквом се за тренут слегао велики свијет. Чула се пушка, па по том вика, а кад тамо нема никог!

Неко примјети ров уз западну црквену листру. Запалише зубљу и видјеше поред зида дубоку рупу, а у њу положена је цна бачвица.

— Мина! — повикаше неколицина у један мах, видјевши намјештен фитиљ.

Мало даље нађоше један малисорски ћелепуш и један пештемал.

— Малисори! — повикаше зачуђени.

Јасно је било, да су Малисори хтјели лагумисати цркву, али ко их смете? Ко оно пуца?

Дође и поп. Распитивао се, али нико да му умије казати. Чула се пушка и клицање; види се што се

хтјело, али ко смете, да се то и не изврши?!

Један дође с друге стране потока.

— Знате ли што је овамо било? — упита задуван.

— Што? —

— Помамила се Мара Томашева; не зна ништа за себе, а запомаже и виче: „Недајте Мартина, убише га“. Нашли су је ту над потоком, пошто је пушка пукла

— Има ту нешто — рече један и досјетке почеше да лете са свакоје стране.

— А је ли ту Мартин? — упита поп.

— Није — одговорише му.

— Да се нађе тај ђетић — додаде свештеник.

Неколицина пођоше по Мартина, а поп се са постаријима упуги својој кући и нареди, да му се Мартин тамо доведе. Светина се опет разиђе кућама, само су неколицина остали, да се нађу код цркве до сванућа.

О догађају је тумачио свако на свој начин; нарочито је случај с Маром давао повода за размишљања и испирање уста.

Мартин се надао, да за његову ноћашњу улогу неће нико сазнати. Вратио се кући не извршив оно што је наумио: не приступивши гробовима својих родитеља, јер то није могао учињети послѣје онаквог догађаја. Дошавши кући размишљао је о свему што се збило; загонетан му је био рад Малисорџа код цркве и често би себе упитао „ма бише ли оно људи?“ Помишљао је затим на Мару, на растанак с њом, на њену сјутрашњу вјеридбу, на свој одлазак да не види то. У том му неко залупа на врата и кад отвори пуна му се кућица напуни сеоских момака, који бјеху за њега дошли. Испричали су

му све: како је неко хтио да лагумише цркву — сигурно Малисори, јер се нашао ћелепуш и пештемал прави малисорски; како је неко на њих, пуцао и рашћерао их, али се не зна ко је; како се Мара Томашева помамила што ли. Рекли су му да га зове поп, да га нешто пита.

Мартина је причање другова му још више збунило, и распитивао је уплахирено: зашто га поп зове, а момци се само сумњив погледаху и нико му не каза, што је повод његову позиву.

Једва су га наговорили да са њима пође.

Када су дошли поповој кући, Мартин сав скрушен приступи к руди старог свештеника.

— Благослови попо! — промрља младић.

— Бог и сви свеци! — долаје поп Раде.

Мартин се по том измаче неколико корака, обавре се у наоколо: око попа је сједјело неколико постаријих људи, а ту бјеше и његов пријатељ Марић.

Изиђите ви ћецо! — рече поп онијема што Мартина доведоше и они изађоше.

— Је ли, Мартине синко — пита поп тихо и свечано исто као на исповијест — да нијеси ти пуцао на оне зликовце, што хтједоше да ни очи изваде готово прије но их отворисмо, што хтједоше да ни цркву обале?

Мартин се сав стресе чувши ово питање. „Тајна је откривена!“ — помисли у себи, а на овом мјесту не бјеше времена да погађа, како се до тога открића дошло; подиже очи: поп Раде озбиљан, сви око њега озбиљни. „Знаду“ — прошапута Мартин за себе и обори очи, не рекав ништа.

— Ти си, синко, учинио богоугодно дјело, — наставља поп Раде

— за које ти једини Бог може платити, но не кри ништа; ево сви који смо овђе волимо те кâ своје дијете и мним да је право да ни све испричаш како је било.

Мартин опет диже очи, погледа у попа, погледа у остале и поглед му се заустави на Марића; сретопе им се очи, и из Марићевих очију Мартин као да прочита: „Знам све како је било и зашто је било, позната ми је твоја недаћа, но причај, не мучи људе“!

— Ја сам пуцао! — проговори Мартин једва чујно и загледа се у врхове својих опанака.

Старци се погледаше и нијемом мимиком даваху израза свог великог дивљења.

— Па од куд ти синко у оно доба код цркве — пита поп — да нијеси знао што су нељуђи наумили?

Мартин као да не бјеше предвиђао да ће морати и на овако питање одговарати, а када је на оно прво одговорио, сада је на путу, гдје се не може застати. Очи још није дигао и једнако ломи прете од рука. Мора одговорити нешто; то ти је исповијест, баш ка'но ти у цркви: поп пита, да слаже не иде, згријешите. Једва диже очи и опет му се поглед сусрете с погледом Марићевим и опет Мартин из тог погледа читаше своју тајну. „Морам све признати“ — помисли он оборив поглед и поче тихим гласом причати све што ми већ знамо.

— А је ли Мара била пошла с тобом? — упата поп.

— Не ни дао Бог! — одговори Мартин и стресе се јадник од оваквог питања — не, попо, свега ми!... и ту застаде.

Ћутало се подуже.

— Сине — отпоче поп — не остављај нашега села за живу главу; ти си ни много ваљао и ми ти

дугујемо, па ћемо ти се и одужити: ми ћемо те помоћи у твојој невољи. Не губи наду; биће ти оно, што ти је Бог записао.

И као мелем на рану тако пристадоше ове ријечи доброг свештеника на уцвијелено срце заљубљеног младића; бура на његовој души притаји се и врачак наде озари његов биједни живот.

— Хајте, браћо, да видимо ту ђевојку — рече поп.

Сви отидоше Томашу Попову до Мартина, који се упути свом кућерку преображен. Попове ријечи: „Не губи наду; биће ти оно, што ти је Бог записао“ не остављаху га, он их једнако чујаше.

— — — — —
Мара се бјеше освијестила, кад је поп с друштвом дошао Томашевој кући. Сједи скрушена, а чињаше се страшна, као да се не бјеше годину дана од постеље тигла. Једва мало мрдну, кад људи ступише у кућу, а попу се и не маши руке како је навикла од како је још била „шака ђетета.“

Томаш сјечи; натмурио се као да му црна маст из очи точи. Људи започеше говор, а он тек ако климне главом, а можда и не зна о чему је ријеч? Поп га нешто упита, а он продудори, да му се одговор није равумио.

— Томашу, јадан не био — вели поп оштро — не буди такви, хоћеш наљутити Бога; умири се, веселниче, на што слутити?!

— Нашло ме зло, попе! —

— Није, жив био, није тако, ти не знаш што Бог мисли.

— А знаш ли ти, попо, што ми је на глави?

— Знам, знам, ми сви знамо.

— Тешто, тешто! моју бруку зна цијело село, а сјутра ће за њу чути и сва Зета.

— Мара скочи и изађе.

— Ја хтједох скрити — наста-вља Томаш — али обејани Бог преко анатемника, којег родих и подњивих за своју срамоту!...

Немој, Томашу, тако — вели поп — но буди јунак, мајковићу, и учини ка чојак: дадни кћер, ђе је срце вуче! Она ће бити срећна, а и тебе неће бити лоше! Остави се чоче, старијех работа.

Томаш погледа попа; поглед му бјеше страшан. Попове ријечи царнуше његову увријеђену душу. Поглед му пријеђе са попа на Цека Марића и тад бјеше још страшнији.

Цеко као да је све прочитао из Томашевог погледа, што би му овај имао рећи, кад би се између њих говор започео, па обори очи.

Поп још нешто проговори.

— Неће, попе, моја кћер никад поћ' за онога којег ја не милујем — разгоропади се Томаш — прије ћу је својом руком заклат', но је дат' ономе празноторбићу, који осрамоти и девету капљу крви у мојој кући. Јеси ли ме чуо?....

Свак заћута. Сви разлови падаху код чврете воље разјареног Томаша. Поп покуша да му исприча све што је било под црквом онако како му је Мартин причао и да му објасни, како тај догађај нема никакве везе с Маром, али га је Томаш прекинуо млатајући рукама по ваздуху као бијесан и вичући на попа да му о том не говори.

Сјутрадан се распричао у Г** и ко није био причалица, а причало се све о синоћњем догађају. Причало се да је црква поткопана и да јој је у темељ била стављена фучија пушчаног праха; причало се и то да би црква била лагумисана, да није било Мартина, који је зликовце рашћерао; знало се најзад да је ту негдје била и Мара, да је запомагала, да је пала у несвијест и т. д. И све ово да-

вало је материјала за испредање разних прича, које је ковао свако на свој начин, али су се сви слагали у томе: што нијесу препуричивали **Мартина** и **Мару**. Жене пустиле свој дугачки језик па причају ли — причају и све се труде, која ће више изнијети података, којима ће доказати, да је знала е ће **Мара** оваква испасти.

— Остави је, нево, штрига је то, да је нема горе — прави непреског; играју јо' очи ка' ђаволу; знала сам душе ми, да ће таква бити — тврди једна.

— Јест', јест' безочница једна — прихваћа друга — од ње се клинци ковали!... Но јадуља у што очи узе? — да бјежи с празничном, који нема ни пепела, а она оваква ђевојка, и још од куће!

— О јадна не била, ђаво ни оре ни копа но о злу људскоме ради, па је и њу — тамо он типатник, далеко од нас био — подлизао; узела је вла нерка па, то ти је; орезили и живо и мртво, да јо' се и девето колено по прсту кажује.

— Није ово добра биљега ни за цијело село — зборили су многи.

О томе како ће се **Томаш** кћери осветити причало се опет разно и док неки тврђаху, да ће је расјећи јатаганом, други вељаху, да ће је убити пушком, трећи да ће јој откинути нос и т. д., али у очекивању: да једно од тога буде догоди се у **Г**** нешто ново, те се **Мартин** и **Мара** готово заборавише.

Кајмакам из оближње вароши **П**** чувши што се збило са црквом у **Г**** узе дваестак сухарија и дојури у село.

Рупчага је још стајала поред црквеног темеља и у њој положена фучија с прахом. **Кајмакам** је то дуго разгледао. Чудно му је било да је дубина рова доста велика, а

темељ опет није поткопан. Загледа боље. У темељу је био, вид углачен као и над земљом! Као да се досјети у чему је ствар. Нареди те се црква отвори. — Имао је шта видјети!

— Црква је укопана — повика **Турчин** ијетко — ви сте учињели преко наредбе!

— **Јадни Срби** погледаше у црну земљу..... Оне свете иконе у цркви чини ти се да плачу!

Кајмакам измјери дужину и ширину цркве!

Истрага доби одмах други карактер. **Поп**, **кнез** и остале старешине сеоске, бише узете на одговор. Мало би питања, а још мање одговора. Ни дужина ни ширина нити висина цркве не одговара датом плану.

Поп Јаков хтједе нешто рећи у одбрану, али ућута, уста му се завезаше — немаше ријечи. **Кнез Томаш** и не покуша ништа; чињаше се, као да му је све једно, било што било.

Поп, **кнез** и још многи из села бише одведени у **П**** а послје неколико дана спроведоше их у главни вилаетски град **Скадар**.

(Свршиће се.)

О ч е к и в а њ е

Ој мјесече! ој мјесече!
И мирисно благо вече
И стазице танана,
Што вијугаш са планине,
Кроз дубраве и долине,
Кад ће доћи драгана?...
Мјсец св'јетли, вече гори
А дубрава дријема, —
Нит' што шапће нит' што збори,
Ставица је нијема....

Ој ти ноћи мила ноћи,
Зв'језде јасне у самоћи
И вјетрићу лагани
И поточе дивље горе,
Што ти ситни вали зборе —
Кажи стазу драгани!
Ноћца ћути, звјезде сјају
Дољом вјетрић лахори....
А у цвјетном загрљају
Тихо поток жубори...

Ој зорице са горице,
Твог ти сјаја и данице
И осмејка лагана;
Што трепериш у румени,
Као младост и спомени,
Хоће л' доћи драгана?...
Зора свити, румен лије
И чедно се смијеша:
„Њене усне други пије
Утјепи се... утјепи“....

Богово Гробље, 1901.

Новица Ј. Николић

Протува Земљак

— Јосиф Холечек —

(Н а с т а в а к)

Кад је програм првог дијела свршен приређивачи су упитали војводу, да ли су љепше забаве на Цетињу од ове колинске. Овај одговори, да је на Цетињу све жешће и силније и изјави да би он програму додао још три тачке, које би представиле нешто црногорско, кад би му се само то допустило. Рекли су му да би их то занимало од свега више, али су додали да би за то требало нарочито допуштење господина окружног начелника. Војвода се за ово сам обратио начелнику, који до њега сјеђаше и он му ствар одобри не хотећи свакако негативним одговором изазвати у публици незадовољење.

Војвода изађе на подијум. Изведе га један од приређивача и објави публици, да господин војвода из особите наклоности према Колину намјерава увећати данашњи програм академије са три црногорска комада, које ће он сам изводити: најприје

ће запјевати црногорски, затим декламовати пјесму, коју је сам саставио, и напошљетку ће заиграти црногорски бал, који се зове „Коло“. Изјестилац придодаше објави своју примједбу: да ће овај додатак сакупљене госпође и господа примити захвално и са насладом и да ће славном госту поклонити особиту пажњу.

Настаде тишина: публика просто није дисала. Штедише су рачунали, колико ће их запасти та црногорчева продукција: кад би ишли ради ње у Црну Гору, могуће да би их стала сто или више форинти; уштедиће дакле лијепу сумицу; времена су наонака, човјек мора бити сама цифра.

Војвода запјева. Извали пунијем гласом из здравијех прси и гласина му наиђе на бубне опне свијех, који бјеху уши к њему наперили. Таквијех тонова од памтвијека нико није у Колину чуо. Сад као да би шакал завијао, сад опет као да би међед мумлао, мачка маукала, лав урлао, јарац вечао, магарац рикао, коњ ржао, вобукао, теле мукало. Било је то пјевање тако чудновато, да су се косе на глави слушаоцима, који их нијесу изгубили, јежиле, другијем је избио на чело самртни зној, а неке би даме слабијих живаца доиста пале у несвијест, кад не би била напетост свијех упрта на подијум.

Музичари су свом вјештином грамзили за новијем мотивима, да их упамте и прилагоде; нијесу могли дакако постигнути све ново, чим их је пјевач изненађивао, јер би морали прво све у памети поређати. Учењаци су жалили, што није још до сад у Колину добављен онај знаменити строј који је скоро пронађен и који може звукове ухватити, задржати и на даље сачувати.* Сви су се пак слушаоци у томе сагласили, да је војводино пјевање оригинално и карактеристично, премда у неколико неуглађено, могло би се рећи дивље; то је још сакривено злато у руди, које се мора умјетношћу непотребног опростити и очистити, да сине потцуну његов сјај. О самој су пјесми судили музикални критичари, да је испала за руком, само би пјевачу препоручили да штеди глас и да јасније изговара. То су била дакако пребацивања неумјесна, јер је код Црногорца природно, да пјевајући сасвијем виче, зато што је привикнут на своје слободне горе. Кад пјевач сврши, грациозно се поклони; пријеђе очима преко публике и десницу метну према срцу, да на врху прста по-

* Фонограф. Пр.

шаље присутнијема срдачни пољубац. Публику обузе весеље, које не би преставало, да није казано, да треба мира за други црногорски комад.

Валови се снажног утиска утишаше и настаде тишина као у цркви које љетне недјеље послје подне, кад сво хришћанско стадо побожно спи. Војвода се појави као витез. Означи име пјесме: „Смрт цара Лазара, од К. Х војводе Врбице,“ на што протрнуше чланови књижевног друштва, који су се бојали, да ће им војвода понудити своје пјесме.

Пријатељи домаћих књижевних производа нијесу могли олмах закључити: је ли та пјесма и по духу црногорска, или не; оставе, да по свршетку питају самог аутора, да их упозна, какви су у Црној Гори књижевни смјерови и којег се он држи. Уредници су на први мах били мишљења: кад је војвода књижевник, што им до сад није било познато, замолиће га за сарадничтво. Тајни су књижевници завиђели ауктору, што му је дозвољено сопствени производ изводити, и жељели су бити на његовом мјесту; али је њихова завист била племенита, нешкодљива и тјешили су се надом, да ће и њима доћи тај блажени часак, који ће корисно употријебити и неће престати декламовати, док не изађе послиједњи слушалац.

Војвода почне. Што је декламовао, није знао нико од слушалаца, а кад би и знао, не би могао то казати. Ми смо чули само како је декламовао и какви је глас давао. Вртио се, као да је имао горопадање, чупао је себи косе, шкрипао зубима и кезио их, исколачио би очи, стискао песнице, лупао, скакао напријед и назад, чучнуо би као мачка, која хоће да нападне миша, искакао у страну као злочинац из засједе, сиктао као змија, падао на земљу, разметао се као каква сила и напошљетку се разплакао као човјек над гробом умрлог добра пријатеља. Декламација је војводи пружила драматичарима доста значајнога и они су се одлучили, да га имитирају, како би дали својим комадима живахност и природност. Најмаснија је била поука за филологе и историчаре. Одјекивале су из декламације разне интерјекције: ха! хо! хе! ој! хој! еј! хеј! ај! холо! хало! хопса! хејса! ху! хуху! хохо! охо! аха! ехе! Из тог су судили неки филолози, да нијесу чули сопствену пјесму војводини, већ неку стародревну црногорску пјесму, коју је војвода одјенуо у модерно рухо. Честе су интер-

јекције знак душевне примитивности, гдје се још у човјека силно мноштво осјећања не може стиснути у нешто биранијех ријечи и пролијева се на све стране. И у рукописима: „краљ. дворском“ и „зеленогорском“ може се наћи потврђење те истине, али ипак умалој мјери. Мјеста: „ај Влетаво!“ „nastojte i ves svoj um atd.“ (тежите и сав свој ум и т. д.) и друга јасно томе свједоче али је ипак у обје староческе успомене према пјесми сад реченој велика мирноћа, да је пјесма коју војвода износи хиљаду или чак и двије хиљаде година старија од ческих рукописа. Историчари су се саглашавали с филолозима и попуњавали су њихово мишљење у томе, што су тврдили да изобиље интерјекција у црногорском пјевању пружа доказ, да су црногорци у својој домовини аутохтони (старосједиоци), јер кад би речена пјесма била сложена у другој домовини, а кад би била истинита наука некијех о сељењу словенскијех народа у половини прве хиљаде година после Христа, доиста би иселјеници путем изгубили већи дио интерјекција, те би словенски народ од сто и више милиона био сада њом сиромашнији. Сви су слушаоци уопште опазили, да се у војводиној пјесми чула ријеч „твор“, тако као што се у Ческој изговара. Филолози су судили, да у Црној Гори нијесу твора познавали, док није први егземплар тог живинчета био из Ческе донесен. Питали су оне, који су га собом донијели: „Што је то?“ — „Твор“ — и тако се та ријеч у Црној Гори укоријенила и остала. Сви су народи нове појмове примили именима језика, оног народа чији су их представници к њима доносили. Чеси на пр. нијесу знали, што је то пунчола (чарапа), док су им Њемци показали свој „bundschuh“ нити им је било познато што су kalhoty (гаће), док није француска револуција донијела к њима „sansculoty.“

Приврженици су се словенске увајамности радовали, да су и Чеси принијели на олтар те мисли прилог и позајмили Црној Гори *швора*, која им је услугу вратила преко К. Х. Лакомци нијесу испрва у себи одобравали Црној Гори ческог *швора*, али су се брзо измирили са стањем ствари; Црна је Гора сиромашна земља, зато морамо нешто учинети за њу.

Политички су чиновници захваљивали Богу, што тај Црногорац, који собом врти као шилом, није Чех; таквим жестокиим и непобједивим народом не би било лако управљати. Не би било добро, кад би војвода овдје

дуже остао, јер би својом хитрином пробу-дио мирне им земљаке. За сад пак још није његово присуство од штете.

Аплауз од публике био је последије првог комада велик, сад је пак био необуздан. Особито су га даме много давале. Зажеље се, да се већ аплаудирање, дакако заслужено, сврши, да дође на ред трећи комад — црногорска игра.

Обично се већи успјех постизава играњем него пјевањем и декламовањем, па тако је било и са војводом. Подупре бокове, заигра ножицом ради пробе — капелник пун јада, пита оздо шта ће свирати. Војвода показује, да не треба музике и замоли за тишину. И гледаоци су видјели чудо. Играч се најприје изахода размахивао, као да није знао на коју ће се страну обрнути. Затим је ударао ногу о ногу као у чардашу, претрчавао је и поцупкивао. Наједанпут брзијем покретом сједе по турски и поуздигнув се поче ногама млатити напријед и назад, на десно и на лијево, доље и горе, при чем је уставао и сиједао, више пута. Затим се опет исправи, подуприје бокове, и поче малијем кроцима трчати унаоколо, као да ћера своју сјенку. У то се изубаха праметну на руке, понови то неколико пута и наставши равнотежу извођаше играчку вјештину на рукама. Уморив се, сједне у клупку, ухвати рукама кољена, сави се и прекољапи пет шест пута. И бап кад је био при „најљепшем“, а гледаоци трну; брзо се распусте из клупке, усправи се, крочи на десно, на лијево, поклони се, пошље пољубац и с непрестанијем поклонима силази с подија.

Гледаоцима се чињело као да су тек сада схватили црногорски карактер. Пјевањем и појезијом разданило им се у томе, игром им је свануло. Али ипак нијесу могли себи одговорити на питање: је ли војвода играо салонску или народну игру? Кад се неки са тим питањем обрати војводи, он примјети, да је играо народну игру и да његова игра тек лијепо испане, ако се игра у гори; салон је за њега одвећ узак и раван; ту није могуће сву силу употријебити, и тек се у горама, гдје играчи слободни ваздух црногорски на рукама премећу, пружа прелојепи поглед на сву игру. Хтио је — рече — само имитирати како се у Црној Гори игра, а истиниту слику играња показао би само онда, кад би га повели на високе а нераздалеке горе. Гледаоци су требали још поуке, како се на примјер при тој

народној игри жене пснашају, на што се војвода стидљиво засмија и рече, да је то игра само за мушке. Напосљетку буде упитан: да ли неко пане међу горе, кад се премеће с једне на другу. Одговор је гласио, да се наравно то догађа, али између гора стоје дјевојке, које су ту, да предуприједе несрећу: по долинама оне разастру јасуке и чекају, кад би неки играч доље летио, да га ухвате у наручје. Ако није онај који је пао ожењен, мора дјевојку, која га је ухватила, узети за жену. Тај се народни обичај присутнима веома допадао, а све дјевојке од удадбе биле су једнаке мисли: кад би биле Црногорке, да не би никог другог хтјеле, да им пане у наручје, него војводу Коста Херманова.

Ст. лице и клупе се одстране, под омете и покропи. Даме сјеле на столице поред зидова. Госпође мајке достојанствено као квочке, кћери уз њих као пилићи. Мало се која усудила показати, за чим вечерас жуди.

Скоро су све сједјеле скромно као бачвице, пожмуркивале, играле се расијано лепезом, те се нијесу усудиле на себе обратити пажњу храброг војводе каквим заносним осмијком, округлијем раменом или крстићем, који се трептећи крије међу бијелим њедрима. Док се није све уредило, војвода је шетао по сали, опкољен варошкијем првацима, еличан овну, око којег се сакупило стадо оваца. Поучавао их је као учитељ, а на њиховијем се лицима видјело, да су сваке секунде бистрији.

Кад је све било готово, приправљачи се пред војводом поклоне до црне земље и замоле га, да изволи игранку започети. Војвода одобри и поче по сали разгледати љепотице. Бирање није дуго трајало. Оде у страну и поклони се здепастој дами пријех очи и косе. Обухвати је око паса и заокружи по такту неког валцера. Играчица га је страсно к себи привукла, шију исправила, главом охоло замахнула, а прамен расплетене косе, пребачен преко рамена, ошине кад-кад играча по лицу. Притискивали су се јаче и јаче. Предали се сами себе и игри и нијесу се сјећали, да нијесу у колу сами, нити су чули, што се у друштву шапти.

„Нетактичност!“

„То је очита увреда!“

„Доиста имају Црногорци чудновате начине!“

„То да је војвода?!“

„Ферина зна на чију ће се адресу обратити!“

„Једва се види поред ње.“

„Идите за микроскоп, да га нађемо, ако би се изгубио.“

„Тако нијесмо замишљали Црногорца.“

„Обмана свијетом влада.“

„То су све криви ти Младочеси.“

„Тако нам враћа нашу доброту.“

„Ипак су још варвари.“

„Дивљаџи.“

„То смо још прије увидјели.“

„Није ли пјевао као Индијанац?“

„А није ли предавао као Матлапин?“

„А није ли играо као мајмун?“

„Извиједите га!“

„Махните га!“

„Ча, али кад ће се с њим свршити?“

„Ђаво нам га је послао на врат!“

„Ко га је довео?“

„Уредник „Колинскијех.“

„Ах за Бога! Кад уредник „Колинскијех“ има ту прете, не може из тог ништа добро изаћи.“

„Морамо га некако скинути с врата.“

„На сваки начин.“

„Дед причекај!“ пријети у души бунела наша познаница, „ја сам највише допринијела његовој слави, цијело сам послѣ подне тумачила, да пије као сунђер, а он ме и не погледне. Ну нека; има разлог што штеди своје здравље, и онако бих га у руке згњавила, кад бих га мало јаче дохватила.“

Забрављена ружа на коријену раздражена је до боја. „Ај птичице! кити у себи, зар ме зато онда рали тебе бољела глава, да ме и не погледаш? Доиста ми нећеш утећи! Разастријећу за тобом своје мреже и ако до сада у њих није нико упао, ти ћеш се заплести! Мораш ми дати сати-сфакцију!“

Дјевојчица малинастим уснама насло-нила главицу на мајчино раме. Бјеху јој се очи заросиле; кад не би ту било толико људи, зајецала би, али се мора пред свијетом уздржати. Тишти је срце. Толико се спустила, да га је под доста незгоднијем изговором сама посјетила, а он је и не види! Каква срамота, а каква туга!

Њих двоје нијесу престали, док су могли дисати. Играч и играчица су живјели тог часа једно за друго. Чврсто се закачили па пливају. Да су се случајно десили на отвореном простору, ваљда би преиграли до на крај свијета. Прса су им се силно надимала, образи румењели. Како је играч био

мањи његов је дах разхлађивао њедра играчице, која, посагнувши се, издисаше врући дах на играчево чело. У једно зло доба зауставе се, не могући више. Играчица занесена ослијепљена славом ишла је к свом мјесту кочећи се, а играч, испратив је и удворно јој се захваљив, окрену к друштву првака, који, видећи, да се к њима упутио, разбјеже се по угловима, да га избјегну. „Црногорац“ поче ословљавати тога овога. Нико му не одговара, а понеко само промрмља нешто неодређено, неразумљиво. Војвода ублијеђе. Не намећући се даље оде брзим кроком до гардеробе, гдје заиска свој зимски капут и капу.

„Увријеђен је“, шапћу за њим.

„Где, како је одмах увријеђен.“

„Ипак је зор делија. Погледај, како се одмах одлучује.“

„Не треба да га тако пустимо.“

Угоститељ га задржи.

„Куда?“

„Збогом, господине, ја морам прич (даље)!“

„Куда пан? Без мене не можете.“

„Молим вас, пустите мене, а не гњевајте са (не срдите се).“

„Видимо, да се кајете за свој поступак.“

„Мене је много љуто, јесу спахал (починио) грих на вашем погостинстви.“

„Не морате то баш тако схватити ми вам радо праштамо.“

„Не гњевате са?“

„Не будите као дијете, но се вратите у салу; све је умирено и већ до сад све забрављено.“

„Војвода свуче капут. Доктор га узне испод руке и поведе назад, па задовољан, што му је пошло за руком зауставити госта, чисто се поносио и ишао некако званично као да води невјесту. Да би нешто зборио рећи ће госту: „Али, војводо, ви имате врућу крв! пријеки сте, што 'но се вели: „с неба па у ребра.“

Војвода уприје на доктора упитни поглед. Није се надао по том интермецу, да ће бити титулиран „војвода“. Помишљао је, да је његова тајанственост откривена и да је то узрок, да публика према њему онако брзо охладни. Он се само зато и хтио нагло одстранити не гледајући ни на доба ноћно, ни годишње. Кад га пак доктор држи за војводу као прије, знак је, да његова превара није још откривена. „То не јест геске (лијепо)“, рече пребацујући „да за таккову глупост таго сте са гњевали.“

И доктору то пребацивање даде вода да помисли на прави узрок војводина удаљавања и њему некако постаде сумњиво то војводино гледиште на узрок, због којег публика охлади према њему.

„Како то мислите?“, упита, „чини ми се да је међу нама неспоразум.“

„Того мислим, да се гњевате за то, шта ја јесу дуго с гескоу (лијепом) голком (дјевојком) танцовал, а никога другега до њеј не јесу пустил.“

„Ха ха ха!“ смијао се доктор из пуна грла, „да сте друкчије поступили то би смо доиста пожељели, али је у ствари друга закучица. Стани, примакните уху. — Ваша је играчица била — Чивутка!“

„Гром и пакао!“ крстио се војвода, „а ја не јесу вједјел (знао) ничега.“

„Оставимо већ то. Што је било, било, трудите се сам, да поправите оно што сте у незнању погријешили.“

Војвода већ није Чивутку ни погледао. Чинио се, као да је не зна. Узалуд је за њим бацала удице својих примамљивих очију, није се више хватало с њом, да не би покварио добру вољу. Играо је, као да је био плаћен. Да би се изређао са сваком играчицом, није с ниједном дуго играо. Али халапљивост присутнијех дама, да с њим скоче, била је грозничава, да није ни с великим напором могао угодити захтјевима свијех. Није већ гледао ни на младе, узимао је све редом. Чим би се примакао неком скупу дама које сједе, одмах би по пет шест наједанпут устале. И часне су госпође мајке чезнуле, да би се могле с војводом окренути. Прваци, који су могли војводу ословити, молили су га, да не заборава игром ту или ону, која им је била по ђуди. Премда је сваки комад играо, ипак није могао све задовољити. Које су излзиле из стрпљења, мољакале су прваке за протекцију; које се пак нијесу надале у протекцију, кипћеле су завршћу и љубоморношћу, блиједеле, жућеле, модриле и зелениле. Било је и таквијех неколико, које су потпуно изгубиле наду, да ће их војвода провести, и кришом су — плакале!

Рехабилитација је војводина била јасна и потпуна. Они који су га мало час грдили, стидјли су се. Кад су им зато други, који су се мирније понашали, пребацивали, нијесу признавали. Сва су уста опет хвалила војводу. Опет је био: лијеп, јуначан, образован, ватрен, услужан. Његов јуначки поглед, бистро око, ведро чело, танке усне све је импоновало; одјело му је изврсно приста-

јало шта више и малени му стас чини се за двије главе виши но што је у ствари и достојан црногорског бана. Његово пјевање, декламација и народна игра све је то било ненадмашно. Ко год се мало час о томе рђаво изразио сад се стидио свог незнања и гломислености. Неке су чиле главе ухватиле, како се црногорски говори, те у говору замјењиваху *x* са *g*, и још штогод. И тако је њихово поштовање према војводи порасло, да би га на општински рачун самјели у прах и раздијелили га, да сваки добије нешто од њега за успомену. Археолози су нашли на поду масивно пуце, које му је пало с гуњца. Не вратеше му га, већ замисле, да у Колину оснују црногорски музеј, гдје ће бити пуце војводе К. Х. Врбице на првом мјесту. Зоолози су се договарали, како би било корисно, да војводу не пусте из Колина, већ да га оставе ту за сјеме, а мудри и чили оци вароши договарали су се, да му лик метну у варошки грб

Подемјешљиви и побједоносни погледи, који су лећели као стријеле на Чивутку, разјаснили су јој, да су против ње употребљене клевете, да је Црногорцу омразе. Схватив ситуацију, диже се да пође. Скуп се размаче, учини јој пут и пусти је да прође као улицом. Кад би сваки поглед, који ју је пратио, постао бичем, здепаста би Чивутка дошла кући размрсана.

Не можемо се задржавати потанким описивањем свијех дама, које је војвода својом пажњом при игрању одликовао, те им и ранији гњев ублажио, нити пак можемо подробно описивати: какве је мисли пробуђивао у главама тих дама и каква осјећања у њиховијем срцима; то би нас далеко одвело. Обраћамо пажњу читаоцу само на оне из ранијег читања познате му даме

Она бућеласта, коју су због војводе зуби бољели, играла је са њим галоп. Била је мало љута и замишљала је, да ће завитлати Црногорца, да не дотиче ногама земљу, већ да се праћака по ваздуху. То би јој и испало за руком. Војвода се већ уздизао у ваздуху, али срећом заками ногом о најближи пар, ради чега је његова одлучна играчица изгубила равнотежу; пала је и одмах скочила и силно задувана похитала је на своје мјесто.

Најсрећнија је била дјевојчица с малинастијем уснама. Стоји ли поред војводе, скоро је с њим једнака; била је мала још,

недорасла, а мушка страна мора бити увијек у пару нешто виша. И у колу је примјећавала да је он виши од ње; био је крупнији а у игри срећан. Једина та душица није варала саму себе испитујући и утврђујући на војводи све врлине човјека. Чудила му се, допадао јој се, али у њеним осјећањима није било самообмане. Како се у руљи играча с њим окретала, било јој је то тако слатко, тако неизказано, тако као никад у игри прије тога. Чињело јој се, да су јој порасла крила, и да лети испод облака, гдје нико није осим њих двоје. Отац као далеко, мајка далеко, а њих двоје сами, само свијет под њима, а небо над њима. За дерт који је имала у почетку играчке, стоструко јој је плаћено, сад је била у чисто невином блаженству. Војвода је према њој мање одважнији, него према другима, али за то и њежнији, као да је увиђао, да је пробудио у грудима хладне, искрене дјевојчице осјећања, којих он не заслужује. Кад би је оставио, она није била љубоморна, што и с другијема игра. Не никако; то она зна, како би га грдили и оговарали, кад не би тако учинио, а она жели, да о њему сваки лијепо и похвално говори. Згучила би се у таким случајевима на столици, гледала би пред се са осмијехом на устима и жељом у срцу, да је нико не види сем Црногорца. Стрпљива је, сигурна је пак па ће војвода опет к њој доћи, кад сврши започето играње с другом, и тада ће бити према њој отворенији и повјерљивији. Премишља о његовој отаџбини, о Црној Гори, али о њој ништа не зна. Фантазира, да је то висока планина, обрасла шумом, а у тој шуми пуно мириса, пуно хлада, пуно маховина, пуно дрозгова, косова, кукавица, пуно поточића и студенаца. Знање њено о Црногорцима не обухвата више, него да је К. Х. војвода Врбица и да је неожењен. Осим тога је чула из његових уста, да је народни обичај код Црногораца послје ручка спавати, што јој никако није сметало, да их сматра за најљепши и најсавршенији народ. Замислила да борави с војводом К. Х. у Црној Гори и да је она његова Црногорка. Гази с њим по планинској маховини те купи јагоде и малине, додаје му из грети воду захваћену из студенца, игра се са срнама, љуља се на гранчицама. И снови се снују у младој главици даље и даље.

Заборављена је ружа ускиптала љубоморношћу. У цијелом друштву дама има само неколико другарица, које као и она

трпе. Што је она поднијела ради Црногорца, а он је и не погледне! Имала је жестоку мигрену, глава јој се могла растворити (вјерује да ју је глава бољела) па ипак је ишла да запита за њега. О, ти су мушки сама незахвалност, а срце им је као стијена! Заборављена ружа већ тридесет година прибира нове и нове документе за ту истину о мушкарцима, а кад би још и сто година живјела, не би их, све колико их има скупила. Молила је доктора за протекцију и рекао би, да јој је доктор услишао молбу и пажњу војводину на њу обратио. Виђела је, како му је показивао — у том тренутку јој се срце грчевито стиште, зажме очи, бојала се, да их подигне, те да јој не пребаци, што нема пристojности — а кад је подуже потрајало одважи се, да погледне: војвода је већ видио у колу дјевојчицу са малинастијем усњама!

— Ах, ти ништавчино, пријеварниче, лицемјеру. За то ли си дошао у Колин, да овдје квараш младеж? Колико је томе кепецу година? Кад би Господ Бог дао, ма не било му још ни четрнаест, да га затворе ради неморалног понашања! Али не брини се, заборављена ће те ружа надмудрити! Мораш с њом играти, па и кад би се зарекао, да нећеш! Брзо ћеш увиђети, шта ће се догодити. Примиче се поноћ. Послије поноћњег одмора даме ће бирати кавалере, а ту, брале, не ћеш умаћи оној која оличава тридесетогодишњу љепоту. Заборављена те ружа неће смаћи с очи, непрестано ће ти пратити стопе, и тек музичари даду знак, да ће свирати, привиће се уз тебе, тебе ће јединог изабрати и неће одустати, па да би и душу испустио у њеном наручју! Ах, то би било романтично, кад би наједанпут обоје пали и нестало их! Оставили би их у загрљају, положили у заједнички гроб као у свадбену постељу, обасули би их цвијећем, посадили на гробу мирту, а можда би се ипак на овом поквареном свијету нашао пјесник, који би над њима запјевао: „На близу за вароши тамо видиш гроб; но кога љубиш сузом ка кроз!“

Дошло је поноћи и настао је одмор. Прваци су се постарали, да свог војводу достојно почасте и да се у тој прилици с њим повјерљивије разговоре и да се зближе. Сједоше га у чело трпезе, а са обје стране посједоше остали редом по чину и годинама као на дворском банкету. Мора се рећи истина, да су мјеста заузимају у похвалном реду, да се госту докаже, е међу варошанима влада добар ред, братска слога

и споразум; знао је ту сваки човјек, да част једног мјеста изискује, да се становништво туђинцу представи као сложено, да се чини као једна цјелина, да себе изнесе као једно примјерно друштво, у ком влада слога, љубав, попустљивост и узајамно поштовање. Гозба је почела заносном здравицом: „На здар“ словенској солидарности и побратимству свијех словенских народа, на шта К. Х. захвали као члан најхрабријег словенског народа, народу међу Словенима најкултурнијем и у овом народу особито милом, просвећеном и гостопримном Колину и узбуђенијем је гласом позвао цијели Колин у госте на Цетвље, гдје ће се сваком по могућности одужити за узвану љубав. Утисак његових ријечи био је силан; неки су се захвално смијали, други опет ганути плакали. Користољубивог човјека, у којему би се само и мисао породила, да тај позив употребити, није било у скупу. Како?! У Колину од старине путују из крчме у крчму; даље се не би одважили ради жалости, коју би идући, ма и за трговином, у туђину, нанијели очевима, мајкама, женама, дјеци. Воли су чекати, док народ, који их занима, дође к њима, да га ту упознаду, а што потроше они ће платити.

За вријеме јела забављали су се слободним разговором о важнијим стварима, као о времену, репи, усјевима. Политику су сасвијем избјегавали, да не би била порушена друштвена хармонија. Косто Х. упита, колико се хиљада бачава колинске воде годишње изради у Колину, на што питани мало порумене и помисле, да брига о историји вароши то изискива, да оног који пита оставе у заблуди, али ипак не хотећи му погрешну мисао потврдити, претварали су се, као да би се његово питање односило на колинску фабрику за умјетно гнојење, и који су били о томе компетентни, извијестили су војводу подробно. Војвода одаде хвалу ческоме производу, који израђује два артикла свему свијету позната: колинску воду и пилзењско пиво, ради чега је много хвалио локални патриотизам колински. Газде су га увјеравали, да се ни у варошкој пивари у Пилзену не вари такво пиво, као у Колину.

Кад су доијели на сто младог кокота, прваци га упиташе знали он која је то тица, он одговори да је то славуј. Одговор побуди свеспће чуђење, које је војвода опазио. Рече, да су црногорски славуји толике величине, а да их нико не лови ради њихове ништавости. Учењаца му тумаче, да је

кокотић кокошињи сунух. Војвода одврати, да у Црној Гори нема сунуха, него да су у Турској. Питали су га, које пернате животиње у Црној Гори за домаће потребе држе. Он одговори, да држе само орлове; његова мајка сама има у кокошињаку јато од шесет орлова.

За столом је сјеђело такође неколико чланова удружења, које се отприлике прије десет година завело под надзивом: „Прво ческо удружење за умјетно гајење француских кралика (питомих зечева)“ и узело је шта више за циљ реформирати ческо газдинство и увести у домовину благостање, које прије није било. Таква се човјекољу бива тежња није појавила од времена краља Хенрика IV, који је хтио као што је познато, да сваки његов сељак има недјелом у лонцу своју кокош. Колинско је удружење примило мисао знаменитог краља као своју, е том разликом, што је кокош замијенила питомим зецем, а лонац с тигањем. Зечје је удружење благодатно напредовало дотле, док није Кирел Легер изашао с новим реформаторским идејама, гласајући: „У Ческој неће бити дотле добро, док сваки сељак не буде пјевао за своју и породичну потребу“. Зечје се удружење осјећало надмашено и распусти се. Чланови зечјег удружења за тим дођоше на заједничку мисао, да би могли свој програм даровати Црној Гори, која је до душе особита земља, како су дознали из говора К. Х. али поред тога ипак веома сиромашна и назаднаја од Ческе. Тамо би гајење питомих зечева уродило добрим успјехом и Колин би Црну Гору за увијек обвезао захвалношћу, кад би је научио размножавати питоме зечеве у пуне планине и крше. Кад би се размножили до једног милиона, не би се Црна Гора морала за вријеме рата бринути за храну. Гладни би црногорски војник само пожелио и већ би имао питомог зеца.

Али како ће војводи славују мисао изразити? Знаде ли, што је то кралик (питоми зец)? Гле, маше главом, не зна. Ваљда би се с њим доктор Шил споразумио. Што се тако десило, нека буде хвала бистрој глави докторовој. Одмах схвати. Одмах схвати, зашто војвода поред све сродности ческог и свог језика не може разумјети, шта значи ријеч кралик. Ствар је веома проста, треба мало промозгати. Црна Гора није краљевина, већ књажевина: нема краља, већ књаза; значи не може имати краљице, али мора „књажиће.“

као што Црногорци називају кнеза „књазем.“ Војвода потврди, да је у Црној Гори доста „књажића,“ на што се развила специјална дебата о различнијем врстама краљика о њиховијем добријем странама и користи. Ко год се прихвати ријечи, потврди доказ, да што се тиче краљика предњаче Колињаци специјалним знањем. Војвода је могао дознати за француске краљике, шумске, ческе и друге. Свака је врста имала своје привременике и противнике. Краљиди су француски најплоднији и најкукуснији; њихово месо има кокошињи укус а жабију мекост. За шумске краљике је војвода чујао, чујао је и то да њихово месо има укус дивљачине, и да су за лов веома занимљив предмет; није га лако ни погодити зато што кукато и неправилно скаче на лијево и на десно. Неки су с поносом бранили чешког краљика доказујући, да ниједан родољуб не смије на њега ништа допустити, јер „то је краљик чешки, дакле — ерго красни.“

Ни за шта је птица, која се не радује своје гњијезду, а и Чех, који не устане за одбрану чешкијех краљика, кад се даје преимућство туђинцима. То је срамотно обешчашћење, непоштени поговор, тврди ли неко, да чешки краљик не презире љубав пацова. Дебата је била све јача. Нијесу сви били сагласни с хвалом чешког краљика; подигли су се гласови, кудећи шкодљиву саможивост која хоће и себе и свијету на силу показати, да је савршенија, него што је у ствари. То ништа не помаже. Краљик је чешки мањи, грђе се множи од француског. Ко би га хтио у Ческој оплеменити?! Тек овамо дођу, прогласе се за ческе и ниједан их адвокат не може повратити. На који начин можемо присвојити француске краљике, показали су вам наши пјесници с француском поезијом. То је одвећ лако! Узме се француска пјесма, остригу јој се уши и реп, притисне јој се на леђа чешка марка као овци, па нека француски пјесник протестује колико му драго. Та мисао наиђе на отпор и већ се било бојати, да ће се слога Колињаца порушити. Противници су се одзивали говорећи, да није лијепо красти ни француске краљике, ни француске пјесме, а није ли друге, већ да морамо красти, пружити ће нам стотимлиони словенски народ за то доста материјала. Зашто на пр. не заведемо у Ческој црногорске краљике? Господин ће војвода доиста радо помоћи и рећи ће нешто о црногорскијем краљидима.

Прије свега, какве су боје црногорски краљиди. Војвода вели, да су зелене. Сви се чуде, неповјерљиво погледују један другог, и војводу. Чини им се то немогуће. Никад нијесу у Колину чујали о зеленијем краљидима.

„То није истина!“ одзове се познавалац краљика расрђен.

„Пет, сусједи, пет!“ умиривало га и опомињало десет гласова наједном.

„На свијету је све могуће, не хулите на Бога. Бог је свемогућ и прохтјене ли му се, може створити и зеленог краљика. Ко тврди, да то није истина, одриче свемогућност Божију.“

„То је могуће,“ рече најславнији колински природњак: али онда нијесу црногорски краљиди чиста раса, већ помијешана од жутијех и модријех. То пак зна свако дијете, да смјеса жутијех и модријех боје дава зелену.“

„А није ни то истина!“ одуширао се онај расрђени. „Никад није било модријех краљика.“

И да докаже то лупи шаком преда се.

„Мало знате, сусједи,“ рече природњак, зар не знате, да су такође краљиди модри. Ја сам имао краљика, који је био модар као, чивит.“

То није истина!“

„Молим, господине, ја кажем, да сам имао краљика модријех као чивит, а ко каже, да то није истина, назива ме лажљивцем пред цијелим поштованим скупом а то не могу претрпјети!“

Дебата је непрестано трајала. Они, који су мировали, били су као на драчама. Каква срамота! Шта ће помислити господин војвода! Цијело је представништво Колина овдје. Кад дође дома, рећи ће: колински је народ несљезан, незна учтивоети. О проклета неслобо, ти си увијек била наш зли дух, била си, јеси, и бићеш!“

Војвода је прибавио осим поштовања и захвалност колинску, кад се умијешао, да их изравна, да узроке одстрани сопственим богатим знањем. Потврди, да има и модријех краљика и да су садашњи црногорски краљиди, смјеса од жутијех и модријех. Вели да је видио код куће и такве примјерке, који су постали тројним укрштањем краљика модријех, бијелијех и црвенијех, те њихова длака преставља потпуну словенско тробојницу. То је да богме ријеткост и црвено бијело модријех краљике гаји само он и Књаз.

Кад је то изрекао то мора бити поздани човјек. Чланови га краљичког удру-

жења опколе и топло замоле, да им пошље бар два пара таквијех краљика, на што ће ново удружење настати, које ће се називати „Прво чешко удружење за умјетно гајење црногорских краљика.“

Зашто ће Колин помрачити славу Колара и Шафарика и све, који су писмено или усмено гласали за словенску узајамност. Кад узимају у свакој чешкој колиби словенског краљика, настаће у историји епоха. Бога ми је то сретан случај, што је господин војвода дошао у Колин.

Поноћна почивка прође. Музиканти означе, да ће свирати. Приређивачи означе да ће бити дамски избор. У сали је уско, чило двадесет љепотица и похитало к војводи. Али им није упалило. Заборављена ружа очекивала је тај тренутак. Била је осми војводе. Поносито, с побједоносним осмијехом водила га у коло. Благујући се расћеретали. Природњак рече своме противнику :

Сада си увјерен, сусједе, да има на свијету и модријех краљика.“

„Али ипак кажем, да нијесу као чивит.“

„По, баш не као чивит, али кад им распунете длаку, опазите, да се прелијева на модро.“

„А то је друга ствар, то сам и ја видео.“

Кад бисмо међутим били присутни у сили, опазили бисмо човјека, који једини није учествовао забави ни весељу. Стојао је у углу подупрен на зид, гледао је пред собом натупшено и мрско. Нико га није пазио, осим тајног чиновника варошке полиције, који је потајно пратио сваки његов покрет. Био му је сумњив, премда му је био познат као поштени човјек, што дакако, како из искуства знамо, не смета, да буде друштву и држави опасан. Неколико пута примакао му се, не би ли начуо какву реченицу или му видео у џепу револвер или динамиду. Обратио је на њ пажњу свог шефа, који похвали његов финис и обећа му добру награду, ако изнађе узрок сумњивог понашања. Натупшени човјек подигне главу теж онда, кад је дивљи галоп започео, али се с мјеста није помакао.

Његово се око није мицало с К. Х. и пратило га је с једног краја сале до другог. И општинском је чиновнику његово понашање било сумњиво. Приближи му се, да се упусти с њим у разговор. Тајни се чиновник привуче опрезно, не би ли што из разговора начуо.

„Што си тако невесео, пријатељу?“

„Посматрам тог Црногорца“.

„И ми га посматрамо, али смо расположени и пливамо у весељу и усхићености што нас је такав гост одликовао посјетом. Само гледајте, како елегантно игра, једва се дотиче земље.“

„Зар вам се не чини да се кокоти као неко, коме у Прагу кажу „Пепик чивутски? (пепик значи мангуп, факин).“

„Истина, има у својим покретима нешто сличног, само што је то углађено. Али не мојте то тако узимати.“

„Друкчије не могу. Ја сам тог човјека већ видео.“

„Што зар сте били у Црној Гори?“

„Не вала у Црној Гори, већ овдје у Колину.“

„Не лудујте“

„И ви сте га виђели и говорили с њим. Само се спомените. То је онај послужитељ из Бијеле, којег су из Беча послали кући трговачким возом (пострком) а ви сте га примили, да га даље пошаљете.“

Војвода је баш играо поред ових који су се разговарали. Заборављена га је ружа тврдо држала, да га не би ухватила која друга. И да се мало забаве, лагано су по такту корачали. Речене ријечи су обоје чули. Играчица крикне, одјурну жестоко од себе војводу и заврће се као од несвјестиче. Војвода је трчао преко сале вичући „воду! доктора!“ К онесвијешћеној дотрче родитељи. „Што ти је ћерко? Што ти се догодило, дијете?“ На сва је питања одговарала само „дома, дома!“ Одведу је.

Општински чиновник стигне своме приповиједачу руку и нагласи :

„Варате се. То је Црногорац.“

Тајни чиновник бјеше трећа особа, која је чула фаталне ријечи. Пође на прсте од нога к своме шефу, да му рапортује. Шеф му рече да ћути и пожури, да сам буде у близини војводе. Војводу није било могуће умирити. Окривљивао је случај, зато што је играо дуго и жестоко. Показо је толико сажалења својој играчици, особито кад су је повели, да су јој другарице и на ту несвјестичу завиђеле. Узалудно су га тјешили. Рече, да није толико неосјетљив, да се по тој несрећи још забавља, и замоли свог домаћина, да га одведе кући. Он га и послуша.

Тајност је војводина била откривена, али је међутим остала позната само петини.

С чешког Д. Вукотић.

(Свршиће се)

Момче на потоку

— Schiller —

На потоку младо момче,
Цвјетне вјенце плести оде, —
Затим гледа како цв'јеће
На таласи коло воде.
„Ка' што лете хитри вали,
Тако лете моји дани!
Тако вене младост моја,
Ка' цвјетови покидани!

Не питајте што сам тужан
У цвјету жића свог'! — —
Све се новом надом кр'јепи
Новог' жића прољетног'.
Ал' природе пробуђене
Ти усклици бурни сад
Буде само у груд'ма ми
Тешку тугу, вељи јад.

Шта ће мени прамалеће
Шта ли радост срцу моме,
Кад ме мрзи срце бле
Комшинице л'јепе моме.
У лудилу пружам руке
Да ухватим њену сјену,
Да оживим мртво било
Њену срцу валеђену.

Ој, сиђи ми душо моја,
Дед остави дворац ти,
Цв'јећем, чедом прамалећа
Крило ћу ти китити. — —
Слушај драга глас славуја
Где валова загрљај. — —
Двоје драгих кад се грле
И колиба им је рај.“

Ср. Карловци.

Секула Дрљевић.

Један приложак за књижевно-просвјетну
историју Црне Горе

приопћио Марко Драговић

(Наставак)

Но ево једнога јутра и то баш
7 јунија, донесе нам равносач 20-ти
број „Црногорке.“ Какво грозно из-
ненађење посље онако лијепих нада;
какав гром из ведрога неба, у оно
дивно, ведро јунско, летње вријеме
за нашу „Црногорку“ на артији?
На челу тога броја нађосмо непри-
јатан и за око и за ухо и за нерве
„Мртачки оглас Црногорки“ Зашто
Павловић није могао ужаснијега на-
зива дати огласу, којим је објавио
свијету неуспјех своје „Црногорке.“
Толико је тај оглас важан и поучан.
толико је пријекоран за нашу све-
опћу српску немарност према нашој
књижевности, да ћу га цијелога
овђе привести:

„Навршиће се скоро по године
како „Црногорка“ излази. За то
вријеме она је стекла толико иску-
ства, да може сама себи судити:
ваља ли јој и даље „бити ил' не
бити.“

„Кад сам прије по године по-
кренуо „Црногорку“ имао сам на
уму, да преко ње послужим раз-
витку умнијех сила црногорских си-
нова, на књижевном пољу, и да
упознам свијет српски и словенски
са душевним кретањем народа црно-
горскога.

„Је ли „Црногорка“ као што
ваља одговорила тој цијељи за ово
по године, то нека пресуди други.
Моје је да с благодарношћу признам
несебични труд и добру вољу си-
нова црногорскијех и пријатеља њи-
хових, који су до данас радили на
овом листу.

270
308
371
415

„Ради опстанка листа нијесам могао рачунати на Црну Гору. Знао сам добро да Црна Гора не може издржавати ниједнога листа; али сам рачунао на народ српски, па и словенски, коме је „Црногорка“ у равној мјери намијењена.

„Преварио сам се у рачуну. Народ српски — о осталим Словенима и да не зборим — не ће да чита „Црногорку.“ Ја тако морам судити по томе што „Црногорка“ до данас, за ово по године, није стекла више од 83 претплатника.

„Кад сам потоњи пут о овом за уредништво веома непријатном појавом зборио, ја сам се тјешио свачим што ми је могло пасти на памет за извињење тако слабога одзива на „Црногорку.“ Данас се тјешити не могу ничим, јер погодније искуство сатире сваку утјеху. Ваља ми признати на голо: народ српски неће да чита „Црногорку.“ Доказ томе: 83 претплатника!

„Питао сам се више пута, шта може бити узрок томе? па сам увијек долазио до овога закључка: или не ваља „Црногорка“ или (Боже опрости) не ваља нешто у народу српском.

„Колико је сваком човјеку мило да му иде од руке посао кога се лати, па и мени „Црногорка,“ којој сам уредник, ипак бих радији био, да она не ваља, него да се због ње мора рећи да народ српски не ваља. Ја то и не велим, ни дао Бог! Било би абсурдно напасти на народ и рећи да читав народ један не ваља за то што не хоће да чита овај или онај лист; па кад би још то рекла редакција тога листа, гдје би јој био образ? Узимам ријеч натраг. Али ако се и за „Црногорку“ не може рећи да не ваља, гдје би онда лежала кривица слабом одзиву на њу?

„Јавни књижевни суд добро се изразио о „Црногорки“ већ при самом појаву њеном; листови наши и страни похвалили су је, а држим да јој при том нијесу ласкали за то што се зове „Црногорка.“ И од јединих књижевника наших јакога темеља и гласа, имам доста писмених и усмених увјеравања, да је „Црногорка“ добар лист.

„Кад је народ српски ваљан, а „Црногорка“ добар лист, за што онда тај народ не ће да чита „Црногорку“? Да није „something rotten“ да није нешто труло у томе народу? Да видимо!

„Народа српскога има пет милиона. (!! у. „К. Л.“) Да Бог да га било и више, али књижевност српска од то пет милиона не може да ухвати ни неколико стотина; а „Црногорка“ ни једну стотину! Гдје је тај народ и што чини? Чита ли што и занима ли се чим? О томе би се могло писати много са сваке стране; али мени се не мили. Остаћу само при књижевној страни.

„Тежимо за јединством народним, а не хоћемо или не умијемо, да га изведемо ни ондје, гдје нам нико у том не смета. И сама књижевност наша као да има своје географске међе. Војводина има своју књижевност, Србија своју, па би се ваљда хтјело да и Црна Гора има своју. Но она је не може имати и неће да је има без свезе са својом браћом. Смета ли нам ико јединству у књижевности? Не, ми сметамо сами себи, јер смо нехатни и немарни за своје.

„Црна Гора има лијеп глас у српском народу. Црној Гори много се наздравља у Српству. Но од лијепијех ријечи и здравица до прегнућа и дјела — велик је размак. Свједочанство је томе и одзив на „Црногорку“. Мислио сам, да ће се

бар свака иоле већа општина српска интересовати за оно што се збива на пољу душевнога покрета у народа црногорскога, да ће држати лист, који је намијењен да буде вјерно огледало тога покрета; — али како сам се љуто преварио! Једва их има 83, који маре за књижевну радњу црногораца!

„Овладао је нашим народом крајњи немар и нехат за своје! Колико има н. пр. у Војводини богатих и имућних општина и приватних људи, па не држе ни једнога броја „Црногорке“! *Кикинда* највеће мјесто српско у Војводини, броји 12.000 Срба, а не држи ни једнога броја овога листа! Је ли могуће, да има на једном мјесту 12.000 имућних Срба, којих се ни најмање не тиче што се збива у Црној Гори, који не маре да прате развитак културни ове браће своје? *Кикинда* доказује да је то могуће. *Велики Бечкерек*, са 10.000 Срба, то исто доказује, то исто *Нови Сад*, *Панчево*, *Сомбор* и т. д., сва велика и имућна мјеста српска, у којима „Црногорка“ једва ако има по једног претплатника.

„Нека нико не мисли, да ја овдје кукам себе ради и „Црногорке“ ради. Ни „Црногорка“ ни ја не можемо живјети од претплате народа српскога. „Црногорка“ ће престати излазити, а ја ћу гледати „свога посла“, па — мирна Босна!

„Није то само „Црногорка“ која ће да погине са студени на грудма Српства, него су тако прошли прије ње и многи други српски листови књижевни, којима је ваљаност са свијех страна призната. Да не помињем другијех довољна би нам била пр. паст „*Отачбине*“ и „*Илустрованих Српских Новина*“, па да се од свег срца ражалимо, кад погледамо на наше књижевне прилике.

„*Таковзани горњи слојеви нашега народа, који би по својој интелигенцији и материјалном стању у првој линији позвана били да издржавају нашу књижевност, не маре за своје, омаловажавају своје, нагињу к шуђењу.* ¹⁾ Увјерен сам да би се на хиљаде „*Нана*“ и „*По-Буља*“ нашло на столовима интелегентних и имућних српских породица, и да се у хиљадама примјерака растурају извјесни њемачки, француски и талијански часописи по српским кућама. Немам ништа противу ових потоњих, ако су добро одабрани, јер не спадам међу оне, кји туђу књижевност одбацују само за то што је туђа. *Али ко своје одбацује само за то што се зове његово, а шуђа прима и издржава само за то што је шуђе, тај ради хотимице или нехотимице о прљасати свога народа, јер одбијати се од свога, а прикључити се шуђењу, не мариши и не пазити своје рођено, а савијати се око шуђега, значи одрећи се себе сама, издавати себе сама. Народ најприје пропадне кад сам себе изневјери, изда.“**)

Ову лекцију коју нам је прочитао озбиљни карактер и добар наш књижевник Јован Павловић не треба никад да заборавимо. Збиља ми много зборимо о нашем народноме јединству, а што радимо у корист тога? При данашњој нашој народној поцијепаности ми врло слабо и познајемо један другога. Један Француз или Инглеz боље познаје на пр. наш народ у Србији, него ли што га познаје Србин Црногорац и обратно. Да лакше дођемо до политичкога народнога јединства потребно нам

*) Курзив је мој.

¹⁾ На жалост и послје толико година; колико ли има српских синова који су се „школовали“ на страни и добили „више“ образовање, немајући појма ни о срп. језику, а камо ли да су што прочитали из српске књижевности. Зборе како се у срп. књижев. нема што лијепо прочитати.

је најпријед морално јединство; а то морално јединство постићи ћемо једино упознавањем помоћу књиге, помоћу наше чисто народне књижевности.

Има једно мјесто у Павловићевом огласу с којим ја, као Црногорац, не могу бити сагласан. То је оно мјесто где каже да Црна Гора не може сама издржавати ни једнога листа. Ја узимам у обзир оно исто вријеме кад је писан више приведен оглас (1884 г.) и кажем да смо могли баш ми Црногорци издржавати претплатом наш лијепа књижевни лист „Црногорку“, па да она живи дуговјечно, да цвјета и напредује, па да се нашом папирном „Црногорком“ дичимо, као што се дичимо живом. Ево како:

Свештеници и учитељи црногорски могли су, да су хтјели, дати „Црногорки“ најмање стотину претплатника. Чиновништво могло је дати најмање педесет претплатника; трговци и други писмени Црногорци могли су дати опет најмање педесет претплатника, па их ево *двје стотине*; а с толико могла је „Црногорка“ лијепо свој опстанак обезбиједити. Па богме не би сметало да јој је и држава дала у помоћ коју стотину фиорина, као једином књижевном листу у Црној Гори. Дакле колико имамо разлога да се мало иједимо на Српство изван Црне Горе, за немарност према нашој „Црногорки“, толико још више имамо да укоримо сами себе за нашу немарност прама њој, не само с материјалне него и с моралне стране. Ми смо морали притећи „Црногорки“ у помоћ не само претплатом него и књижевном сарадњом, како би она могла пред Српством одговорити садржајем према објављеноме прогласу. Ми смо морали вишу пажњу обратити упознавању српскога и словенскога свијета са животом наше

Црне Горе у сваком погледу, па би нам и „Црногорка“ пред свијетом постигла бољи успјех.

Павловић је хтио да „Црногорка“ наврши по године живота, па је због тога издао још четири броја. У двадесетом броју налазимо нов рад „Под Острогом 1884“ путничке биљешке и утисци од др. Л. Томановића, који се продужио и у даље бројеве. У двадесет првом броју налазимо једну „Сентенцу“ из 1797 године, као приложак судској историји у Црној Гори (мој прилог). У двадесет другом броју мој прилог: „Клетва и Благослов.“ У двадесет трећему мој прилог: „Материјал за историју Ерцеговине.“ Остали су радови продужења већ започетих и има неколике пјеме Ј. Поповића—Липовца и једна Томановићева. Двадесет трећи број свршава новом објавом уредништва: „Из узрока, који су наведени у 20 бр. овога листа „Црногорка“ престаје излазити с овим бројем.“

Тако ми читаоци и сарадници „Црногорке“ мишљасмо да остадосмо без нашега књижевнога листа, око опстанка којег ми неки много смо се трудили, ако не материјално, јер то нијесмо ни могли, оно својим радом и ако, признати се мора, нијесмо Бог зна што особито и важно написали.

Но где, освану лијепа, топли, двадесет шести јули и тај дан дође нам опет у руке наша „Црногорка“ којој на челу прочитасмо радосну изјаву уредништва „Читаоцима“, која овако почиње:

„Љубав ка књизи и просвјети у Онога, који на пријестолу Црногорском сједи, има се захвалити, што ће „Црногорка“ и даље излазити. Његово Восочанство Књаз имао је високу милост, да нареди, да се из његовијех средстава подмирује дефи-

цит „Црногорке,“ докле број њених претплатника не нарасте толико да не буде више дефицита.“ *

Посље пријаве читаоцима овај број нам доноси на првом мјесту трагедију „Хамлет“ у преводу Лазе Костића, која се продужава до 30. броја закључно. — Рад Павловићев „Мозак и срце у књижевности“ продужава се под насловом „Mens sana in corpore sano“ У двадест петом броју почео се штампати доста лијеп опис Вјелопавлића, којег сам ја саопћио по рукопису Максима Шобаића У двадест шестом броју налазимо на првом мјесту предивну пјесму владике Петра II „Србин Србима на части захваљује,“ са објашњењем Ј. Сундечића Још имамо од припове „Маријам“ прича из старог Вавилона, од Н. Ковачевића. До 31 броја од нових радова имамо Ханзенову причу „На кривом путу.“ У тридесет првом броју на првом мјесту имамо класичну Књажеву пјесму „Једно питање сина и очин одговор.“ У истом броју почиње се штампати „Омирова Илијада“, превод с грчкога од Л. Врбице, који се завршује у тридесет осмом броју. Тридесет други број доноси нам опет на првом мјесту Књажеву пјесму „Селим-бегова кула.“ Тридест трећи број доноси нам као нов рад за „Црногорку“ приповијетку од Пјетрантоши—Манћини: „Моја удадба“, превод с талијанског од Филипа Ковачевића, који се рад продужава у неколико бројева, и причицу од Тургењева „Пољубац“ Тридест четврти број има на првом мјесту монолог Станков Даница „Кад бих султан Турства био..“ (из „Балканске Царице.“) У том истом броју почиње се штампати прича Едгара Поа

„Кладенац и шеталица“ превод, Ј. Љ. (Јована Љепаве), а свршава се у тридест осмом броју Тридест пети број донио нам је лијепу припову: рад Јована Павловића „О пјесништву нашијех дана,“ који се продужава у неколико бројева за ову годину. До тридест седмога броја немам што особито забиљежити, а на првом мјесту овога броја са задовољством читамо предивну родољубиву Књажеву пјесму „Домовини.“ У овоме броју налазимо мало разговора о правопису међу Лазаром Томановићем и Јованом Павловићем Нека ми не замјери г Томановић, што ћу овђе изрећи моје мишљење да је он комад далеко изостао у српскоме језику од покојнога Јована Павловића. Држим да има врло мало и гласовитих српских књижевника, који су љепшим српским језиком, и правилнијим правописом писали од Јована Павловића. Његове радове „Мозак и срце у књижевности,“ „О пјесништву нашијех дана“ и т. д. и да не би човјек читао ради њихове лијепе садржине и једрих здравих, мисли, читао би их ради предивнога српскога језика. — У тридест осмоме броју налазимо једну биљешку о коњу Јабучилу у народним пјесмама од Лазе Костића У тридест деветом броју имамо нове чланке „Његовање духа у тијелу,“ који се продужава у неколико бројева, и „Сократ“ (његов живот, карактер и наука) Овај је потоњи чланак од Ф. Ковачевића У четрдест првом и другом броју имамо као нов рад историјску причу „Поштен човјек“, превод Ј. Љ. У четрдест другом броју почео се штампати мој рад: „Главни бојеви међу Црном Гором и Турском у XVIII вијеку“ Четрдест четврти број донио је на првом мјесту моје прилоге за историју црногорску, који се продужавају и у четрдест петоме броју. Још сам у те исте два

* У овога пута спуштена је цијена на „Црногорку“ са 6 на 4 фиорина, односно са 20 на 15 франака годишње.

броја приопћио „Љетопис,“ у којему су забиљежени неки догађаји, који се односе на историју црногорску, а почиње се са 1471. годином.

Осим овђе споменутих радова „Црногорка“ је за ову годину допијела лијеп број пјесама од Ј. Поповића—Липовца, Л. Томановића, Ф. Ковачевића.

Ево нам сад у главном садржај „Црногорке“ за цијелу 1884 годину и према томе могу цијенити читаоци, какав је био овај лист за прву годину његовога излагања.

Сад ћу пријећи на преглед садржаја „Црногорке“ за 1885. годину.

Први број изишао је 10. јануара. На првом мјесту тога броја налазимо лијепу Сундечићеву пјесму „У Зети на нову 1885. годину“. Даље се продужавају већ започети радови: моји прилози за историју црногорску, по крисовуљу цетињском, „О пропасти свијета“ од Павловића. У овоме броју почиње се лијеп приказ „Балканске Царице“, која је представљана у Подгорици 31. децембра увече, или, како би рекли, у очи наступања нове 1885. године. У другом броју налазимо на првом мјесту пјесму Л. Костића, епилог на свршетку треће преставе „Балканске Царице“ у Подгорици 3. јануара. Даље се продужавају већ започети радови. Трећи број доноси као нов рад причу од Н. В. Гогоља „Нечисто мјесто“, превод Ј. Љ. У четвртм броју почиње се штампати приповијетка М. Сераја „Два егстрама“, превод с италијанскога. Пети број доноси један мој прилог за историју Црне Горе из времена књаза Данила. Шести број почиње нам доносити шаливу игру у три чина „Синовац као стриц“, коју је посрбио Ф. Ковачевић; она се продужава у више бројева. У седмом броју налазимо нови рад „По-

братимство у српским народним пјесама“ од Сава Стојаковића, који рад се свршава у осмом броју. У овом броју има мој прилог за историју Црне Горе. Девети број има као ново један чланак у спомен Манцонију од С. М. и почиње се штампати Гогољева прича „Мајска ноћ или утопљеница“ превод Ј. Љ. У десетом броју почела се штампати Матавуљева приповијетка из црногорског живота „Ускок Јанко“, која се продужавала у више бројева. Дванаести број има један мој прилог за историју Црне Горе из времена књаза Данила.* У четвртм броју почео се штампати рад Лазе Костића „Гете и његова народна свијест“, који се продужава у неколико бројева. У деветнаестом броју почињу се штампати два нова рада: „Срећа просјака“ и „Отац Нико“, који се продужавају у неколико бројева. У двадесетом броју почела се штампати моја приповијетка из црногорске историје „Сеоба Ивана Црнојевића на Цетиње“. Двадесет пети број почео нам је доносити врло важан и занимљив рад „Жена по Шопенхауеру“ од П. М.**

Опет овђе да се зауставимо, опет нови догађај са „Црногорком“, опет престаје излазити! Збиља нека лоша судбина ћера нашу „Црногорку“ на артији. Напуни некако годину, уљеже у другу и ево напуни по друге године, па престаје излазити; а ако погледамо на њен књижевни садржај виђећемо да је добар у опће. Лијепи давно започети радови продужавају се, лист добија добре нове

* Оне бројеве у којима се продужавају само већ споменути радови не спомињем. Прилоге за историју Црне Горе напоменух, да би их историописац могао тражити и њима се користовати.

** Држим да се под овим „П. М.“ скривају два презимена: Павловић и Матавуљ.

сараднике и за прозу и за поезију.
Дакле што јој би?!.

Јулија 11. освоју нам на Цетињу нови књижевни лист „Зета“. На четвртој страници првога броја пријављује се читаоцима уредништво „Зете“ и каже: „Данашњим даном почели смо издавати нов књижевни лист на Цетињу под именом „Зета“. Пријављује при том и свој програм, а то је онај исти који је имала и „Црногорка“. За узрок престајања „Црногорке“ ни ријечи. Спомиње се само толико да ће претплатници „Црногорке“ добијати у замјену ови нови лист. На „Зету“ потписан је као уредник Филип Ј. Ковачевић.

Сад ћу ја навести мојим читаоцима оно што сам чуо:

У двадест првом броју „Црногорке“, на првом мјесту, напечатана је пјесма Ј Поповића — Липовца „Манита мајка“ У тој се пјесми не каже ко је била та манита мајка, ни окле је била. У пјесми се прича како је она поманитала за својим објешеним сином Јанком, па су је довели к свецу под Острог дако би се од манитила излијечила. Грозна је та пјесма и грозан догађај, који се у њој пјева. Ево неколико стихова из ње:

„Маниту воде пут цркве жену
На пола голу — неодјевену.
Густи јој прами црнијех коса
Низ лице пали; а суза роса
Кљаше косе и бл'једо лице
И око мутно и трепавице.
Чемерна чела, погледа страшна,
Израза тужна, лица ужасна
Устима модрим мртвачки вео
Копрену смрти бјеше оплео.
На руке тропне јака је веза:
Дебео коноп руке јој стеза..
Такву је добри вођаху људи.
Те да у бјесу ком не науди,
Јер кад бјеснило на њу наиђе
На очи крв јој велика сиђе,
Устима пјена густа зацјени,
Те врисне болно — за час он'јем,
По земљи клекнув главом се бије

Док крви мало не изаврије,
Тек тад јој свијет мало просине,
Манитлук за час из главе мине,
Па прича јадна и све казује,
Несрећа која срце јој трује..
Ах таква бјеше мајка манита,
Када је овако несрећну питах :

Што ти је жено каква те туга
Мори и дави сред овог луга,
Те хиташ горе у црно ст'јење
Манастир бјели, гдје с' гордо пење ?

Што ми је? питат јадну ме смијеш?
Питањем таквим грозно ме бијеш!
Питах ме зашто?... питах ме рашта?..
Изгубих памет, и луда машта
Пред очи ствара вјешала танка,
На њима видим ах сина Јанка,
Мог сина жртву слободе страсти,
Мог сина жртву кржаве власти,
Мог сина чеде слободе српске,
Мог сина жртву туђинке мрске..
Он виси... гледај.. сузно му око
Гледа пут неба тамо високо,
Гледа на престо вишњег Творца,
Гледа пут земље — на Црногорца !

Без даљега објашњавања казаћу да сам чуо, да је ова пјесма била узроком престанка излажења наше „Црногорке“. Док је ова пјесма прокоментирана ће треба и како треба, провукло се неколико бројева „Црногорке“, па је тада морала престати.

„Зета“ је непосредна наследница „Црногорке“ с истим програмом и уредником и ако се Јован Павловић због неких узрока, није потписивао као уредник, него је потписан Филип Ковачевић. Зато у првом броју „Зете“ видимо продужење истих радова, који су се штампали у „Црногорки“ као „Ускок Јанко“, „Сеоба Ивана Црнојевића“, „Зонало Шопенхауеру“, „Јаков Лешарди и његова обитељ“. У трећем броју наводимо нов рад „Критика за Бранка“ од др-а Л. Томановића, који се рад свршава у четвртном броју. У четвртome броју почиње се штампати Гогољева прича из малоруског

живота „Ковач Вакула“ у преводу Н. Ковачевића. Седми број доноси нам на челу листа дивну пјесму „Гласоноша“, коју је по Пушкину спјевао Књаз У истом броју ја сам саопћио по једном рукопису нађеном у цетињском архиву чланак „Српска епопеја“ (у српском и њемачком језику). Осми број доноси нам на челу врло важну по садржају, а и дивну по поезији, пјесму под насловом „Correspondenz Bureau са Цетиња“. Пјесма је без потписа, али знамо да је и то пјесма нашега Књаза. Овај број почиње нам доносити нови рад од Ф. Ковачевића под насловом „Учитељев рабош“. У деветом броју почиње се штампати Есхилова трагедија „Оковани Прометеј“ у преводу Ф. Ј. Ковачевића У десетом броју има један мој прилог за историју Црне Горе, из времена владике Данила. Једанаести број почиње нам доносити чланак Ј. Поповића - Липовца „У обрану Бранка Радичевића“ (одговор д-ру Лази Костићу). И у овом броју има један мој прилог за историју Црне Горе из времена владике Данила У дванаестом броју саопћио сам једну „Сентенцу“ (пресуду) из истог времена. У тринаестом броју почињу се штампати јуначке пјесме Ф. Ј. Ковачевића, које носе назив „Невесинска“. И у овом броју саопћио сам једно писмо владике Данила. Четрнаести број доноси нам на првом мјесту Томановићев чланак „И још за Бранка“, који се свршава у петнаестом броју. Четрнаести број почиње доносити чланак под називом „Студије и успомене“, који није довршен. Погонаести број на првом мјесту има превод Костићев из Шекспировог „Хамлета“ *To be or not to be...* и почео је доносити Хофманову причу „Виолина из Кремоне“ у преводу Ф. Ковачевића. У седамнаестом броју почиње

се штампати мој превод „Руски пјесници у биографијама“ од Н. В. Гербеља

Даље до свршетка године немамо у „Зети“ ни једнога новог рада, који би заслуживао да га споменем, него се продужавају већ започети радови.

Ни наши пјесници нијесу заборавили китити својим пјесмама „Црногорку“ и њену насљедницу „Зету“ Особито је обилато пазио ове листове својим пјесмама Ј. Поповић Липовац. У њој имамо, осим споменутих, још пјесама Ј. Сундечића, Филипа Ковачевића, Томановића, Н. Ш. Црногорчевића, Сава Рачете, Митра Ивљевића (Косовка Ђевојка), Змај Јована Јовановића. (његову, на жалост, само једну и чудити се је, како је тако Змај заборавио својом сарадњом ове црногорске књижевне листове). Ж. Драговића, Стевана Л. Ивановића. Књижевни преглед био је добар и обилат, а морао је такав бити, јер је њим руководило добро перо Јована Павловића.

Према прегледаном садржају рекао бих да су „Црногорка“ и другарица јој „Зета“ били добри нећелни књижевни листови и да су заслуживали да дуже живе. Али и „Зета“ као ни „Црногорка“ не живље дуго. У потоњем двадестом броју „Зете“ на свршетку налазимо крупним словима ову, за нашу књижевност, немилу лаконичку изјаву уредништва:

„С овим бројем „Зета“ престаје излизити“.

Уредништво не даје никаквога објашњења ни зашто „Зета“ престаје излизити ни да ли ће је који други лист замијенити.

Ја бих с моје стране овако објаснио узрок престајања „Зете“:

Павловић, фактични уредник „Зете“, био је у септембру мјесецу 1885 године, наименован за управи-

теља министарства просвјете и црквенијех послова и усљед тога разумије се, узе на себе обилат и важан званичан рад. Он се је потрудио те је придржао „Зету“ до свршетка године, даље је није могао уређивати; а можда нијесу могли наћи другога коме би се могло предати уређивање листа. Овако ја држим, а може бит и да није овако, него да је био какав други узрок.

Но било како му драго — ми остадосмо без нашега црногорскога књижевнога листа.

(Свршиће се)

Грађа за историју

Запис о освојењу Жабљака 1835. г.

[Кућа *Давидовића* — *Радичковића*, из Зете из села Враћа, јако се била истакла приликом напада Петра II Петровића на Зету и устанка Зећана на оружје 1832 год. те кад је побуна у Зети утишана Радичковићи не могаше више остати у свом завичају, већ као и многе друге зетске породице пријеђоше у Црну Гору и овамо се задржаше. Они су највише живјели у Ријечкој нахији, те одатле чињели излете у Зету водом и сувијем и јављали се чак под бедемима Скадра. Храбри цеклински четници никад не би што важније предузели, а да не буде међу њима који Радичковић. Успомена на *Иљч Милува*, *Петка Машова*,¹⁾ и на друге Радичковиће остала је свјежа у нашем народу и још и данас их се ужасава сва Малесија. То су заиста били узори јунаштва. — Један од Радичкови-

¹⁾ Овај је *Петко* учествовао и у борби нашег народа с Маџарима 1848. год. и помиње га народна пјесма из тог доба као *Петка Калешана* (у истини је био *капетан*).

ћа се десио и при освојењу Жабљака 1835. год., и то поп Томе и он је, као очевидац и значајни ученик у догађају, освојење Жабљака и описао. Запис попа Томе је у једној прилици употријебљен,²⁾ а сада се предаје јавности у цјелини.³⁾

Црногорци Жабљак похараше: 1835 године мјесеца марта: 15.

Наиперви Периша и Петро зборише како те га похарати и Периша Петру говорио: А мене се санакњ привидио: уз бедем се стубе саме направише. А у томе приказаше Кену, па Периша пође у гору зелену и донесе четири дрива. За по године никоме не казаше па казаше Милошу и Николи и казаше кнезу и сердару и они су господару приказали и отъ њега добре гласе донеше, праха и олова. Ноћнемъ пођоше на Жабљакъ, па гледају бедемъ. Ноћ блеше иош: виђаше и Периша казаше: Ми смо бедемъ очима виђели едва може тица излетети, а нека ми твоа стубе досиећи, па Периша говораше: По биеломе данку очима ћу бедемъ погледати. Па ми пође по Жаблакомъ градомъ уза село Труше и при Мо-

²⁾ У мајекој свесци „Књ. Листа“ од о. год. изашао је чланак: „Похара Жабљака 1835. год.“ од А. Јовићевића и М. Стругара, а у свесци за овом (за јун) реплика о том догађају под насловом: „Нешто о похари Жабљака 1835. год. од Ј. М. К.“, гдје се рад Јовићевића и Стругара износи као неистинит и тенденциозан нарочито с погледом на изношење улога у овом догађају: *Перише Павишића* (досељеника из Беклића) и *попа Томе*. Уредн.

³⁾ На запису нема написано ко га је писао, али је пренашано с оца на сина да је то запис попа Томе, а ко зна неке дијалектичке одлике зетског говора и без тога неће посумњати да је запис, у којем се те одлике виде, писао Зећанин, а то други, сем попа Томе, није могао бити. Као што се види Запис није довршен, а да је свакако био би и потпис писца на њему.

рачи дође и измери бедемъ очима, па се врати низа село Труше, а срете га побратимъ Петро и срете га Милошевъ Никола: ели Жабляк уходио, хоћемо ли га ми примити? А Перипа нима говораше: Хаи не боите се, моя браћо драга, досете ни стубе на бедему, е я нећу поћи ни повести друга, док не питамъ Слав Господара. Па Перипа поће господару, те онъ пита господара свога, свиеглу му полюбио руку: елъ заповиствъ твоима слугамъ похарати Жабляка града. Господар му тако говораше: Куче су ми Турци преварили, хаите слуге похарайте града.⁴⁾ Господару слуге говораху: Подаи ни благословъ И даде имъ боже благослове. Али Петро на Риеку чекаше у риечки га гратъ причекао докле ноћца замрачила и срете хи поцъ Томо: Хоћу ли с вама Пе-

⁴⁾ Ко хоће, да пише историју, мора оно што напише потврдити фактима, мора имати за доказ оног што напише „дрно на бијело.“ Географија и хронологија прво овјеравају, потврђују. Оно пак што се напише на основу предања више је бајка но историја — управо ово друго није, нити може бити никад! Предање је предање и не може бити факт, па немч смисла назвати историјом оно, што се пише на основу предања као што чињеше неки господа која писаше историју Цеклина (од које се наштампало само један одломак, али и то је доста да се зна какво је цијело дјело.) — О побуди освојења Жабљака има доста предања и за то баш, што их је доста не може се ни једном поклонити пажње, већ морамо вјеровати оном што је о томе написано, а предања нека се причају као — предања. Једно од тих многих предања и овдје ћемо навести. У селу Додошима становао је у оно доба *Пуран Вуошић*, чувени јунак. Једном у Пурана заноћи некакав странац у калуђерским хаљинама — ваљда калуђер и кад су Пуранова чељад поспала странац је са великим интересом запиткивао Вукотића о Жабљаку, као и о томе како би се могло на Жабљак напасти. Кад му је Пуран о свеиу томе испричао странац је наваливао на њега да покрене Жупљане, да нападну на Жабљак, што је овај и учинио.

риша и Петро? Опрати хи кнеже и сердаре: Хаите збогомъ, мила браћо наша, ако ви Богъ да и срећа отъ Бога и примите се тврдоме Жабљаку, ми заиста влеру ви даемо да ћемо се рукама за бедемъ дофатити. Три воиника возом поћоше на Провалине доше; срете хи Кено и Милошъ: Есте ли, Кено, што воиске скупили. — А ми есмо седамъ осамъ друга, а ни они наприед ходити ноте докъ не кажемо ће ћемо удрити. Ево они мећу нама доше и дружина сва вићеше, да те ударитъ на Жабляк. Како ћемо, браћо, ударити; око града варошъ велика, а да не дванаест стодина и не би смо ударили, а некмали дванаест друга. Па говори Перипа и Кено: Ми ћемо, браћо, до града И половина друга поће отъ назара отъ моста стара. Кагъ при вароше доше важге лаю, Турци халакаю и турские врата много уминуше, сокатима ево при бедему доше и Перипа састављаше стубу, па е ћераху уз бедем, али стубу не могаху исправитъ и Перипа се прише уз бедему, у бедеме стубу исправии. Поћерају стубу уз бедему и закучи, за пасъ отъ града Перипа се пенѣ да стубу откучи, али е откучити не може, па се на стубу исправии, теке за бедемъ се рукама прифатио, а натракъ се повратитъ не може, но изиде на бедемъ биши, па се сагну да стубу дохвати а пушту стубу досећъ не може, па се другомъ дале сагиняше те довати стубу отъ бедема, па ћераю стубу узъ бедему, па и Петро изиде на бедему. Перипа и Петро по граду поше, али е гратъ на поли преграђенъ. Стаде Петро да отвара врата а перипа нѣму не даваше: Немо Петро, да не чују Турци е е Кено и Милошъ под бедемъ, код њих ѣ Костића Михатъ и Газивода Ивашъ; дружина наша ни Мрачу пришла нису, што те нама помоћи дружина? И натрак се поврагаше на бе-

демъ и на топове се наклонеше и Кеня дозиваху и Кено се уза стубу примакнуо. Хаиде Кено за дружину. Кено се каменом у Морачу бача и дружина при варошу доше. Кено ни ма кажеваше: Ето Периша и Петро у градъ на бедему. Катъ у гратъ улегоше од истока зора забиели. По граду се разредише у чамию починуше. чебехани страже поставише и чардаку стражу поставише. Периша и Петро и Кено пред харем поше. От харема се отворише врата; изиде Якупова маика и не виђе од насъ друга ниеднога. Загна се Периша и Петро да нађу у постелю Турке. Уграби хи Кено: Срамота е барзо погинути, а данас хоћемо свакояко. А они се на трагъ варнуше. Виђе була Ячупова три воиника. викну була Якупова: Ево у начь градъ кавури. а стара була говораше: Што су ту кавури. Селаметом турскием, кияметом кавурскием. Не блещъ була ево ти кијаметъ. Тадаръ по граду кавгу заметнуше. Якуп-ага пушку на прозор изнесе. Периша пушку каменом гаћа. Мичъ, Турчине, пушку с прозора немо данасъ мећат. Вели Якупъ: Ели мене рая ударила? Није тебе рая ударила, него есу с мѣста Черногорци. Рече Якупъ: Ко есте. Каза хи се Кено. Рече му Кену: Ти ли се Кено бокъ те не убио? Хол ме пуштитъ на аману и на влеру божу. И даде му влеру тврду и Турчин стаде вараѣ Кеня: поизиде на пергую прос прозор па руком зове Турке. Чарлаке ломе каменѣма. Из чардака избѣжаше Турци. Аливодићъ низ нови бедем, а Юсуфа при бедему жива уфатише; Павишић му узе оружѣ, па га води, да га види Якуп-ага. Пушта Кено, да се спремимо заедно и Кено га пушти, и до врата дође, но не даде Петро, па га у чардак поведоше; пак Периша по граду пође от веселя да каже дру-

жини: ер се њима предадоше Турци. Кад изиде на бедемъ сташе Турци проз варошъ блежати; на град виде крстата баряка. Погледа Периша и виђе Николу и Турке. Едно Туре тако проговара: што си Црногорче рано доранио на нашему граду. Рече хи Периша: Већ е брѣме да се погледамо. Турци се пограбише на оружје. Периша се загна под нима подъ прозоръ. Краѣм куле пре вратима дође, па Периша Кеню говори: Чува Кено сатъ залуду стражу: улегоше к нама Турци, а я виђу много оружја, коѣ ние едно другоме прилично; но за Бога кудинъ улазе Турци? А Периша у кулу вратима улеже. Онъ хоћаше Турцима у кулу улести, да не гледа, ће му гиву дружина; но га друга сретоше а врата су добро затврѣна, а у кулу велико веселе беше. Буле соколяху Турке: Саћете удритъ на кавуре. Пробачи Периша десну руку проз врата: Што је у дворе велико веселе. Данас ће бити невеселе? а злом ћу ве смрти погубити; па избѣжа из куле, а Якупъ изнадъ неѣа на прозор: Што је. Кено за Бога, добро мене причува стражу. — Залуду Кено тебе чува стражу, я сам у твоју улазио кулу. ти некакво веселе градиш, ти изъ куле излазит нећеш. Па Якупъ Периши говори: О ти си, што си преко влере у моју кулу улазио — Мучъ, Турчине. саћеш ти вићети, а кои ће юнакъ боли бити. Па потрча по граду на нову бедему да и онъ види кудиен Турци улазо али их вићетъ не могаше. Па завика Пеовић Нико: О Периша прозъ прозор ви улегоше Турци. Периша се обарни дружини, а дофати се о Даздаревој кули: А ће сте ми, моя злосретна дружино. пените ме уз бедем од куле. Ал су Турци стубу прениели, а от стубе до вароша многи Турци кодъ бедема блеху, па излазаху уза

стубу Турци. Кад хи виће Периша пушком меће, а каменом бача. Каменима стубу саломно. От бедема поблегеше Турци и у варошъ улегеше и то гледаху неколико Жупљана, прегазише воде провалине на Морачу Малу доше и Морачу Малу прегазит хоћаху; из вароши многе турске пушке запуцаше погибоше два добра јунака: Лопичићъ Драговъ Никола и од Костића Коичинъ Туране, па се војска натрагъ повратила а Турци халакъ учинше: Хаите збогом Црногърци, за ове у гратъ не мислите. ми ћемо за нихъ мислити; па се бране огнем ис пушкака. Јусуф вика брата Јкупа: Гаиратъ, брате, ништа мене ние нако што ниесам абдесъ узима. Скочи Периша с бедема у гратъ и рече му: Доста је мене око града вике о Турака, да ти код насъ ту проз гратъ не викашъ Периша га за гарло дофати и узе му пушку иза паса. па е даде попу Тому: Води, попе, то отоленъ пахшче, е га глејатъ очима не могу. У то вика Јкупага: Хаиде Кено, ти индата⁵⁾ никаквога немашъ, далъ не видишъ, е те е индатъ оставио, но хаиде те искупи дружину и хаите из мојега града, е ће доћи сила о Турака ништа ти нећу моћи помоћъ.⁶⁾ А Кено му говори: Ми иош ниесмо роби, кадъ будемо тадар ће се знати. Кено Перишу руком зваше и окупише се кодъ нихъ три, четири друга Говори Кено: Слушате, браћо што говоре Турци, да можемо излећети и здраво повесъ свакогга друга боле е оћен свиема погинути но срамотно из града поблехи; ми већ образа не бисмо имали Периша се на кулу поврати а Јкупага иошъ боле вика: Ви изласте из моего гра-

⁵⁾ Помоћи

⁶⁾ Њих двојца као да су били лични пријатељи.

да. Периша му тако проговара: А што си се, Туре, посилио; ми смо ти узели чебехану; а ћу поћи у чебехану, на себе ћу узети товар праха, у кулу га по тобом дониети, на мене ћу заждитъ прахъ и твое Турке све у кулу изгорети и у Морачу воду бачити. Слуша Туре хоће л битъ истина. — Стаде купит по кули камене, по кули му ломитъ ћеремиле: Чулъ Турчине, сиротиня ладзарину дае. Стаде Турчин вичи Кеня: Не даи, Кено, и речи вашему Периши, е ми сву кулу раскапа. А Кено Периши говори: Остави Периша, већ ни Турци говорити ништа нете. Већ хи Турци ништа зборитъ ноте. Петро пита Јкупага: Хоћу лъ минутъ испретъ твое куле, да се станем я својомъ дружином. Вели Јкуп: Неће нитко испредъ куле минутъ. Искрај баряка, Петро дружином мећаше пушкама и проз прозоръ ранише Јкупа.⁷⁾

Приштио Ј. М. К.

К њ и ж е в н о с т

Домаће његовање и васпитање дјеце у Црној Гори. *Нотисао Андрија Јовићевић. Цетиње, к. ц. државна штампарија. 1901. Цијена 50 новчића. Страна VI и 104, на осмими.*

Ту скоро појавила се ова књига, која је излазила и у „Просвјети“ са засебном пагинацијом скоро читаву годину.

Често пута се у друштву употребљава један виц: неко се тобоже за нешто каж-

⁷⁾ Запис је писан старим црквеним словима. Нигдје нема *е*, већ је свуда *е*, а ми смо ово друго задржали само на мјестима, гдје служи као двоглас. — Гдје треба *ћ* и *ђ* свуд је *ћ*, па смо тај знак и задржали. На неким је мјестима *а* мјесто *я*, а ми смо преписали *я*. У Запису нигдје није било интерпункције нити великог слова, само су се великим словима почињале ријечи: „Слав Господара“ (ова је друга ријеч скраћена и под титлом је). Многе су ријечи у Запису спојене.

њава тиме, што му се нареди, да чита извјесно дјело. Бог и душа, да нас је неко у истини осудио, да прочитамо књигу, чији наслов горе исписасмо, роптали би; па ипак смо је прочитали и то не једном но дваред, али не што нас је књига занимала, већ с тога, што смо били ставили себи у задатак, да исту прикажемо. Редукат тог нашег читања јесте ово, што сљедује.

Поред тога што ћемо у главном изнијети материјал књиге, опијенићемо и њену садржину и облик, те јој према томе потврдити или одрећи литерарну вриједност.

Као што се по наслову може погодити књига има два дијела: I **Његовање** и II **Васпитање**, а та два дијела садрже по више одјељака и то први: 1. *Назори о дјеци*, 2. *Његовање бређе (ђетиње) жене*, 3. *Његовање рођенчета и матере му послѣ рођења*, 4. *Његовање дјеце док проходају*, 5. *Његовање дјце док почну школу посјећавати*, 6. *Његовање дјеце за вријеме школовања*, 7. *Његовање дјевојчица, које не посјећавају школу*, 8. *Његовање момчади и дјевојака* и други: 1. *Васпитање дјеце док почну школу посјећавати*, 2. *Васпитање дјеце за вријеме школовања*, 3. *Васпитање дјевојчица, које не посјећавају школу*, 4. *Васпитање момчади и дјевојака*, 5. *Назори о женидби и удадби*. *Сирема за друштво и јавни живот*.

Овијем ћемо радом књи у и прегледати.

У одјељку: „Назори о дјеци“ у главном писац износи фразе, којима се, не без рефрена, пјева химна толико и толико пута отпјевана, а има вам ту погдјешто и из Библије пренесено на наш народ. „Црногорац своје дијете љуби као себе и више него себе.; он га пита и држи као оно мало воде на длану; он га штити и брани од свега што његовом дјетинству и незрелости нашкодити може“ (стр. 1.). У каквом је контрасту ово што наведосмо са многим и многим ставовима, који сљедују, читалац ће видјети, кад прочита извјесна мјеста у овом приказу. Писац даље говори нешто онако уопште, што нема вриједности више за Црногорца но за оног који живи на обали Њемачког или пак Црног Мора и ту вам је ужасно гњављење са понављањем истих ствари по неколико пута. На страни 1. нпр. стоји: „Он (Црногорац) не жели да му Бог даде једно или двоје дјеце; он се моли Богу, да му их даде колико је његова воља, да му их даде што више“, па послѣ неколико редака: „...да му је од потребе имати што више дјеце“; потом на истој страни при дну вели се: „да му је пријека потреба изродити што више дјеце“, а на

сљедој страни (3.): „...Зато се Црногорац моли Богу, да му даде не једног или два сина“, на страни пак 4.: „...да му треба што више дјеце имати“. Као што читалац види, сво већ прелази у право зановетање, видјећемо да је у цијелој књизи). — У овом се одјељку вели, да се у Црној Гори држи за оног, који нема дјеце с је на њега казна од Бога, за гријехе његове или његових старих; „истражник је што и отпадник“. Као што поменусмо ово је нешто библиски, али је истом и једна крупна неистина; овакав назор није нам познат код Црногораца. —

У одјељку „Његовање бређе (ђетиње) жене“ говори се у главном то: што раде чељад из породице, кад примјете, да је у породици која женска затрудњела; како се она од тога стиди итд. Чељад је чувају, да не „избије“ дијете, а ако се то случајно догоди пормете се — знате — у жени „прибори за зачеће дјетета“ (sic). Говори се како се његује бређа жена, ако се разболи и како се домаћи труде, да ова помоћу „народних или љекарских средстава што прије оздрави“. И у овом одјељку додје има пуно ставова, који се понављају по неколико пута а 1.: „то исто мало друкчије“, као: „ђетиња жена не ради већ оне тешке послове“ (стр. 5); мало за тим: „причујива је од рада, који би јој могао наудити“, при дну исте стране: „онда се таква жена устручава од тешкога рада“ итд. — Даље се на дуго и на широко прича у перу што се ради, кад жена тешко рађа (стр. 7. и 8.); наводе се народни начини помагања оваквим породиљама и ту се писац тако за ове начине одушевио, да његово писање о овом прелази у апсурдност, а на једном је мјесту и веома баналан! Нек нам читалац опрости што морамо то мјесто навести. На страни 8. стоји: „Мучила се жена при порођају и већ су је хтјеле муке сахрвати и у гроб сурвати; у томе дође путник, странац, на коњак у исгу кућу. Пошто му казаше, шта је у ствари, он нареди, те домаћин спушта гаће на оба кољена и жена му се провуче између гаћа и стегана, и гле, чуда, — послѣ врло кратког времена жена срећно роди дијете здраво и читаво“. — Вјерујемо да има и таквих, који хоће да „тјерају шегу“ на овако безобзиран начин, па је наравно то могао учињети и тај пишчев „странац“, али је зар било овијем радовима мјеста у једној књизи и то са оним пишчевим „и гле, чуда“ и т. д. — чиме се даје важност овим баналним глупостима?! И

писац је знате народни учитељ, који би требао да сузбија у народу сујевјерје, нарочито које се испољава овако, на начин, који убија морал! — Опет се писац враћа на рад бремених жена и кори оне, који траже да им такве жене раде (ово је у контрадикцији са оним што је прије о раду бређих жена речено), а мало за тим препоручује специјално Црногоркама (оне су особити организам?! да се крећу (то значи да раде), јер су оне „од давнијех давнина многе па и јуначке муке дијелиле са својим мужевима“. Ако би и имале те „јуначке муке“ какве везе са порођајем — као што случајно немају — би ли се могло писцу примјетити да Црногорке, што су „од давнијех давнина“ муке подносиле нијесу ове, које хоће да по данас рађају и којима се г. Јовићевић обраћа са савјетима?! — Час се вели да се у Црној Гори бређе жене штеде радом, а час опет да се не штеде; час се наводи како је зло радити бременој жени, а час јој се рад препоручује и — то вам је једна збрка; не зна се што би се хтјело рећи.

Сад долазимо на одјељак „Његовање рођенчета и матере на послвије порођаја“. Тамо се вели да се при порођају код породиле налазе не само жене из куће: „свекрва, јетрва, стрина и још која“. Према овом ако породилца и нема ове својте за овај је случај мора имати ма и — поручену. Описује се по томе брига присутних око тога, да родилца избаци „кошуљицу“ у којој је дијете било и кад то буде свршено, писац вели, да се рече: „Добро је; рођење је добро свршено, опасности нема“. (Баш тим ријечима?! За тим се — вели писац — родилци утеже доњи трбух, и ми отуда дознајемо да чељаде има више трбуха. — Говори се о храњењу породиле и њена се храна толико и на толико мјеста помиње, да то читаоцу постане веома досадно. Тако на стр. 12. стоји ово: „Пошто се родилца мало примири, даје јој се, да једе масна јела“; на страни за овом: „обично јој се даје најмаснија храна“; а на страни 15.: „дају јој обилату масну храну“ и т. д. — Говори се о доношењу повојнице и то се описује сасвим другојаче, но што ми за неколико крајева знамо. — И пише се у овом одјељку даље о свему и свачему онако — „да се пише“, и што би вриједило, да се помене то је, да је на страни 17. двалут речено, да мајка испрва не доји дијете, а на 19. стоји: „Купање дјетета врши мајка, ако може, а ако не може, онда свекрва, заова или јетрва“. А молимо, чија свекрва,

заова или јетрва? Излази да новорођенче има свекрву, заову и јетрву! —

У одјељку: „Његовање дјете док проходају“ износи се на првом мјесту, што се додаје дјетету при његовој природној храни — материном млијеку, па се вели да му се даје млијеко цијело или **забијељено**. Није нам јасно како се млијеко забјељује, те нам је писац требао ту тајну открити. Но пардон! можда писац мисли на млијеко помијешано с водом, али ми знамо да вода млијеко не забјељује, већ му од бјелоће одузима, када се с њим помијеша. Можда је писац чуо у народу овај израз, који је могао постати на основу аналогije, али се не може свакад писати оно што се говори. — Писац за овим напада родитеље за једну, како он вели; „грдну и шкюдљиву ману“ што прије времена дају дјечи „жестокоте отрове“: папрена и љута јела и пића. „И гле дивна чуда“ — узвикује писац, да би ваљда ками бољи ефекат постигао — „виђао сам да дијете грку, ни мало незацукрену кафу пије као с медом“. Ово није ни до навике, како писац хтио би рећи не поимајући развитак чула код дјете и доба у том развитку, кад се дијете може лако сугерирати, да гризе тикву у име пипуна, или диње. — Говорећи даље о храни дјете „док проходају“ — дакле дјете одојчади до навршетка прве године, писац наводи како сиромашни родитељи хране ту дјецу сухим хлебом, качамаком (наравно посним) и кртолом печеном или вареном, и тврди, да су та дјеца најздравија, те према томе сљедује логички закључак: да су: сух хлеб, посни качамак и печена или варена кртола најбоља храна за дјецу и то дјецу док проходају (јер је о њима ријеч). И писац то тврди јер на страни 22. вели: „а овамо не зна, (онај, који се бајаги чуди, што су дјеца храњена поменутом храном здравна), да премасна храна није ни мало пробитачна за нејаку дјецу.“ А ми опет *овамо не знамо*, каква то може бити храна за малу дјецу: сух хлеб, качамак и кртола?! Зло је то, кад хоће човјек да даје савјете онако на памет, као ово г. Јовићевић, па се тиме чини смијешан. Дјечија пљувачка тек доцније добије онај састојак, који има моћ да скроб претвара у шећер, а и у желуцу жлијезде му за комад времена луче само толико сока, да овај може једино беланчевину пробавити; храна пак дјетету у доба, које се овдје узима, стоји у желуцу највише до 2 сата, а сам тај желудац по облику није ништа друго, до једно проширено пријево и онда, како ће се то јад-

но дијете помоћи г. Јовићевићевим сухим хљебом, качамаком и кртолама, кад њему треба лака и већином течна храна, која у извјесној сразмјери садржи: беланчевине, шећера и масти, која сразмјера није у оној храни, коју писац препоручује, па и кад би могао дјечији стомак из те грубе хране и извадити оно храњивих састојака, који се тамо налазе. — Писац напада родитеље који дају дјецу слаткише и наводи за примјер шећер (он га зове „дукар“), па се поводи за оном бајком о шећеру као рђаву по здравље, а нарочито рђаву за зубе — приписује му онај утицај, који чине шећерни препарати. — „Нека дјеца од неуредног и прећераног јела добију велики трбух“ — вели писац даље. *Јело* је именица, којој је представа оно, што се једе, а *једење* значи радњу глаголску, и једење може бити *прећерано*, а вала *јело прећерано* не знамо што значи! — Писац напада на чистоћу односно нечистоћу народа у Црној Гори. Вели да се код нас чистоћа узима као споредни „фактор“ здравља. „Чистоћа се не сматра као услов тјелесне љепоте и допадљивости, као знак естетичког чувства, **чистоће** и уредног држања.“ (Стр. 28). Ово вам је прави галиматијас — чудо од стила!... Заиста и не може бити чистоћа знак тјелесне љепоте и ко је ружан, он остаје ружним ма се мио и прао без престанка, а да је **чистоћа знак чистоће**, то неће мислимо нико посумњати, па ни добросретњи црногорски сељак. — Писац детаљно описује црногорску колијевку вичући и на њему нечистоћу. Говорећи о простирци у колијевци помиње пљеву из чега се види, да он не зна разликовати пљеву од сламе. — Савјетујући да се дјеца навикавају на хладноћу писац се „класички“ изражава: „јер његови (дјетињи) нерви мириса не би нагло прелазили из топлоте у хладноћу“ (!!). — На стр. 26. писац препоручује, да се дјетету, кад је у колијевци, држи глава откривена, а на страни за овом то понавља готово са истим ријечима. — Сад писац на дугачко и широко даје мајкама савјете да држе дјецу чисто и наводи зле посљедице нечистоће с погледом на дјечије здравље. Противу тога нема нико ништа, али само то не ваља, што је писац недосљедан, те је малочас рекао, да има сасвим нечисте дјеце, која су тако здрава „да би њима крш разбио,“ а сад опет нечистоћа има злих посљедица, а то знате све услед „поремећеног излучивања коже“ како се писац „логично“ изражава. — Даље писац још говори о нечистоћи онако на

дохват, не водећи рачуна о том, што, по у овој књизи уобичајеном правилу, неке ствари помиње, које су толико пута помињате. На стр. 29. вели: „Док је дијете одвећ лудо оно се никако не држи на рукама,“ а послје неколико редака, који за овим сљедеју: „За првијех пет шест мјесеци не носе се дјеца на рукама.“ — Даље писац на једном мјесту вели: „Многа дјеца се зими ријетко обувају“ — заборавив да говори о оној дјецу, која нијесу проходила (наслов је „Његовање дјеце док проходају“), те наравно и — не обувају се. Ово је као што се се види таква непажња, којом не би требало писати једно обично писмо, које се упућује једној личности, а камо ли књигу која се предаје јавности. — Описујући један начин, како се дјеца носе писац вели поред осталог и ово: „Тада дијете мора сјести на лакат своје мајке или жене, која га носи.“ Излази да му мајка није жена! — Послије овог писац даје „инструкције“ о том: како треба дјецу носити и наводи имена болијести, које дјеца добијају „од назеба и превеликог сакања с дјецом, од неумјереног држања (какво ли је, Боже, то неумјерено држање?!) и неударног узглавља у колијевци“ У овом навођењу имена писац је начинио збрку да га нико не би разумио (послије тачке и запете стоји ту: „а језичак — кад му се врх подвије“). Писац располаже чудним знањем и из Сома тологије, кад вели, да неке двије кошчице могу да искоче унутра у уста (ако се може искочити *унутра!*) те да искрсне болијест *вратна кост*, или оно: „а та је болест кад спадну вратне т. ј. *кључне кости*, а оне спадну онда, кад се припоје уз тијело, да се прстима не могу закучати.“ Које су то кости, које се зову „вратне т. ј. *кључне*“ и како се оне могу припојити уз тијело кад су ваљда у тијелу — Бог свети ће знати! — Говорећи о успављивању дјеце у колијевци писац напада на шिकाње или љуљање, које он „суптилним“ језиком зове „колендрцање“ и то своје нападање мотивише тиме што вели, да се тим љуљањем „мозак и ум онесвјешћује.“ *Мозак и ум онесвјешћује!!* Шта је мозак, а шта је ум и шта значи ријеч онесвјешћити?! О психологији, психологији! Лијепа ли је она латинска о ономе, који *ћуши!* — У неколико редака за овим писац износи, како се дјеца уче да проходају, а по том се опет враћа на држање дјече у колијевци и пише како се дјеца носе у поље на рад истичући у томе Зету. Вели да се дијете остави „на крају баштине“ те се „дере,

плаче и криви.“ Писац мисли да су с овог у Зети најкржљавији људи од све Црне Горе и да с тога има тамо много ромих. Не знамо како је писац могао до овог тврђења доћи! Зато што се дијете оставља, да се у пољу на чистом ваздуху исплаче, да буде допније кржљаво и да ороми (ово друго вели писац особито важи за женске)! Због овог, што писац наводи не долази ни кржљавост ни ромост — напротив препоручује се, да се дијете пусти по који пут да се добро исплаче на мјесту, гдје је чист ваздух, како би му се боље развијали органи за дисање и у ствари Зећани нијесу баш ништа кржљавији од осталих Црногораца, који су им нахијама сусједи, изузев ако се то може рећи за оне Зећане из оно неколико села, што их плави Скадарско Језеро, па ту влада блатна грозница по већи дио године, те онај којег дера грозница од повоја до покрова мора бити кржљав. Што пак у Зети има доста кривих чељади, поглавито женских, томе је други узрок и свакако та мана у својој првобитности има везе са мјестом, изузетно можда са држањем дјетета, па је то последице по природном закону прилагођавања постало насљедно, те ће се данас наћи да по која крива жена има по неколико кћери, које у свему кривају као мајка им. И у Приморју има доста кривих чељади. Сва како је ово дакле до мјеста — у главном, па прелази у насљеђе, а није му узрок у ономе што мајка остави дијете на њиви да се добро исплаче, као што госп. Јовићевић тврди (!!). — Зле последице тога, што мајке остављају саму дјецу при ватри јесу — вели писац — те, што дијете изгори или остане „сакато, хазно или чуручно.“ Не знамо само каква је разлика у значењу ове три последње ријечи, које су елементи некаквог чудноватог *волатика*! —

Сад прелазимо на одјељак „Његовање дјеце док почну школу посјећавати“. Говори се прво о храни дјеце и откривају се „чудне ствари“: да црногорска дјеца ију на само „у засебном суду, ваганчићу, санчићу или пљату“ и знате ли што бива? „Ту често пута и до свађе дође: побију се преко вагана ожицама због јела“ (стр. 35.). Боже баш чудновато! Писац овим чини неко „откровење“, јер, ко би му то знао да се и Црногорчад могу побити на трпези?! — Писац даље открива да: „Које дијете добро и слатко ије, оно брзо напредује и расте да одмијени старије у кући“ — а да нема намјеру да одмијени старије, оно по овом пишчевом свакако не би ни

расло! — Писац потом говори о раној употреби дјеце у Црној Гори на послове, а затим удара на нечистоћу у којој се дјеца овог доба држе. На овом мјесту су Зећанке добиле од писца комплимент: на 39. стр. књиге вели се, да се најчистије дјеца држе у Зети, јер „њихове мајке руке не жале, те и себе и своју дјецу чисто држе.“ Указујући на ово писац кори остале Црногорке за нечистоћу, што нек му је од нас просто, али само не знамо од куд му дође то, да као узрок нечистоће код неких жена истиче њихову неморалност (стр. 39. последњи ред), јер ми не знамо у каквој је вези *неморалност* и спољашња чистоћа. Чини се по овоме, да писац нема јасан појам о томе, што је моралност. Код гладуна варошких је сто на сто пута више неморалности, но код оних у глибу огрезлих сељака.

Писац у одјељку „Његовање дјеце за вријеме школовања.“ Наглашује, како је обвезност школвања код нас узаконена, али се закон не може примијенити, због околности „у којима се неки, доста велики, дио нашега народа налази, а никако не схватање или непоимање“. (Чегга несхватање и непоимање?!) Напротив — вели писац — да се народ отима о школу „и честе су молбе па и давије около школа, отимајући се око њих да се сагради на средини општине, племена“. (стр. 44.) Види се до душе што је хтио писац рећи, али овако се не би изразио ни неписмен Црногорац, као човјек; који хоће ни више ни мање но да књиге пише. Нека читалац процијени је ли у горњем наводу мјеста оном „около“ и како је пристао ту глаголски облик „отимајући“. — Писац вели да је љубав к писмености основ за љубав народњу према школи, али ко би испитивао мотиве Црногорца, зашто он дијете шаље у школу, не би се последице у овоме с писцем сложио. — Као знак љубави Црногораца према школи писац наводи и то: како писмени родитељи купе дјетету буквар и таблицу прије, но је ово пошло у школу, па га код куће уче читати и писати. „Ово је врло умјесно“ вели писац, а ми се дивимо овим ријечима једног учитеља! Да, да, то је врло умјесно, ако дијете последице иде у школу у којој је учитељ, који се у наставној методи разумије колико и они писмени сељаци, који му дјецу шаљу, а тешко педагошки спремну учитељу који у I разред прима дјецу, која су код куће почела читати; ни при крају IV разреда ова дјеца неће читати онако, како треба

да се чита, па ма им учитељ био најспремнији и заузимао се за лијепо читање најозбилније, — мало смо рекли: ко научи у почетку ружно читати, до смрти неће то исправити. Писац даље говори нешто, што као и оно о чему рекосмо неколико ријечи пред овим, нема мјеста у овом дијелу књиге, који носи наслов: „Његовање.“ Пише како неки родитељи воле да им дјеца сврше школу раније, а неки доцније; биљежи мотиве и за једно и за друго. Затим вели, да су многи родитељи рад, да им дјеца понове поједине разреде и ако су их већ једном добро свршила, говорећи при том „нека потврди“. Писац се о овом изражава овако: „...из овога се види, да су назови нашег народа о школи и школовању врло повесљни и на своме мјесту“ (стр. 46) У колико писац у ово неколико ријечи истиче, своју нестручност, нека процијени стручни читацац! Наставна грађа у осн. школи учи и васпитава; она је дуп. храна и сваки њен дио одговара добу дјечијег узраста, исто као тјелесна храна и, као што би било несмислено и послје навршене године дјете задржавати искључиво на матер. млијеку, тако би било несмислено вратити га да учи онај разред, који је изучио и у којем је настава учињела на дјете оно, што је имала учињети. —

Даље се говори о храни и одијелу дјете, која походе школу, и вели, се да је и једно и друго боље, но док дјеца не бјеху у школу пошла. Опет наступа, оно понављање једног истог по неколико пута, као и у одјељцима, које прије пропатисмо. Тако се на једном мјесту на стр. 46. вели: „Одијело ђачко већ није баш онако, као што је прије тога било“. Пошто прочитамо једну читаву алинеју, наилазимо опет на: „Дјеца, која иду у школу носе новије и окрпљеније аљине“, и т. д.

На завршетку овог одјељка опет писац прелази на нешто чему није било мјеста у овом дијелу књиге: говори о сметњама, које кућа чини дјетету у учењу, а на име помиње како неки родитељи дјецу у школско доба тјерају, да врше извјесне послове, мјесто да их пусте, да се спремају из оног што им је задато; други пак родитељи — вели писац — принуђавају дјецу да изостају од школе. Они први по нашем мишљењу нијесу за осуду, кад мисле е је довољно учења оно, што ученици осн. школе науче приликом настављања. То је ваистину напредна мисао, али ето писац је осуђује!

Сад смо на одјељак „Његовање дјевојчица, које не посјеђавају школу.“ Пи овај одјељак не чини никакав изузетак од предходних му: материјал набацан на двоје на троје, те кад човек ово чита види у њему један ужасан хаос. Док се на пр. на једном мјесту вели како се „срамота гађе“ мајци, да јој кћер иде гола, обрљана и т. д., те је држи чисто и уредно, дотле се на другом мјесту исте стране (49.) вели: „Чистота аљина није похвална.“ а мало за тим: „Наше дјевојчице до дванајесте године носе се обично, у млађим годинама, доста нечисто, а у старијим све чистије и љепше.“ (Да ли чистије и љепше до 12. или послје 12 из наведеног се не може сазнати). — Досадно нам је више цитирати ону збрку, која се даље у овом одјељку налази, гдје се час тврди једно, а час опет супротно томе, гдје једна реченица побија другу, — већ ћемо пријећи на одјељак „Његовање момчади и дјевојака“, а то је последњи одјељак првог дијела књиге. — Дакле, да рекнемо коју и о томе одјељку.

„Момче се почне љепше носити; на њему аљине нијесу већ онако избуцане, нечисте, не окрпљене. (Како онако?! — вели писац, а одмах за тим наставља: „Сиромашнија момчад мало су одмакла у ношњи; запуштена су, нечиста и неочешљана.“ Кад знамо да су Црногорци сиромаси бар у већини — и то великој већини, онда ово друго пишчево тврђење потиरे оно прво, те нам према томе пред очи излази мизерна слика црногорског младића. Но тјешимо се знајући, да није онако како писац каже, већ му се омакло перо, а то је могло бити, пошто он пишући књигу, која је пред нама, није уопште водио рачуна, шта ће написати, већ онако — да се пише У каквом ли је тек контрасту наведени став са оним пишчевим ријечима, које налазимо на првој страни његове књиге, гдје се, као што смо прије навели, каже: „Црногорац своје дјете љуби као себе и више него себе, он га пита и држи као мало воде на длану.“ Кад би наведено држање било „као мало воде на длану“ не знамо онда, шта би се звало недржање — немарност према дјети. По том искршава одједном: како Црногорац сину, кад одрасте, купује „левор“, а шта је чудније искршава ти ту и „берданка“ и „можковка“ — велики дар моћнога цара Николе II. — Не знамо какву везу све ово има са његовањем дјете? Ово вам је у правом смислу оно: „Жив ми Тодор да се чини говор“, а на то су нешто и инструкции пишчеве, које за

овим сљедују, а које су, рецимо, могле имати мјеста у другом дијелу ове књиге, а овде баш никако. „Веће т. ј. одраслије (sic) дјевојке већ се не носе онако као мање дјевојчице“ — вели даље писац и наводи, да се дјевојке из старе Црне Горе, које су мало имућније (све неодређеност) држе чисто, „док дјевојке по мјестима нове Црне Горе нијесу тако чисте и уредне.“ Колико је безначајно ово пишчево категорисање, најбоље ће знати онај читалац, који је имао прилике да види дјевојке из нашег Приморја, Крајине или Зете (за ове посљедње сјећамо се што је и писац у својој књизи рекао) и дјевојке из неких крајева старе Црне Горе, па их буде у памети срањивао. — Сад се писац баца на критиковање неких „бустина,“ којима наше дјевојке стезају прса, да им не расту. (Писац није употребио лијепи еуфемизам „прса,“ који употребљавају и сељаки, већ као да му се јако допао вулгарни израз „сиса,“ те је ту ријеч на једва пуној страници текста поменуо равно 14 пута!) Бустини се износе као ствар веома опасна, али је то изношење тако наивно, да би му само наиван могао и вјеровати. — Износи се какве радове врше момци и дјевојке и вели се како сиромашнија младеж служи код имућнијих људи. Овај се став завршује са: „Неке дјевојке дворећи у другог прикупе лијепих новаца и аљина, па се стијем прилично и удоме. Овако понајвише раде сироте дјевојке“ — Прије је писац рекао, да сиромашни иду у службу, а и да није рекао, то се по себи разумије, те не знамо што ће му сад опет: „Овако понајвише раде сироте дјевојке?“ — Писац укратко напомиње нешто о обући и одјећи црногорских чобанчади и о храњењу момчади и дјевојака, рекав да се ови боље хране но дјеца (?!), па се по том опет враћа на црногорску сиромаштину, те тумбе окреће све оно, што је о извјесним појединоствима раније у књизи написао. На страни 58. ужасно слика сиромаше Црногорце — то значи велику већину нашег народа — и управо их износи као какав народ, који још није ни на степену номада. „Он је задовољан онијем, што му јутро донес“ — вели писац за Црногорца, а за тим: „... па је Богу хвала здрав и ако бос, гб и гладан скаче по сунцу, леду, киши и снијегу.“ Цвијеће ли су при овоме: чергаши, лазарони и томе слично!! „Благо“ Црној Гори, кад има овакве „књижевнике“, као што је г. Јовићевић, који ће своју домовину представити свијету „у правој боји!“

Овијем смо завршили преглед првога дијела књиге, а сад прелазимо на други: **Васпитање.**

Писати о васпитању дјеце у Црној Гори значи много — премного. Није то шала испитати васпитне елементе у животу једног народа, који је својим дјелима задивио свијет, јер све што је Црногорац учинио на позорници историје, све то има основ у његовом васпитању, а према свему томе, што је учинио на тој позорници, може се закључити, да му је васпитање у главном било сјајно. Појединости у поступцима васпитним ако би се с извјесног гледишта и даље осудити, с другог пак би се потпуно одобриле. Да се пак црногорско домаће васпитање (не само негдашње, већ и данашње, које у главном узев није далеко одмакло од оног ранијег — али наравно одмиче се), испита да се његови елементи као дјелови низа радњи и утицаја оцијене, за све то треба имати спреме, које није имао г. Јовићевић као *непедагог*, те према томе овај дио његове књиге, који носи тако звучан наслов, може свашта прије бити, но слика црногорског домаћег васпитања. Познајући дакле писца није нам ни мало било чудно, што смо у овом дијелу књиге мјесто цртања васпитних утицаја Црногорца и Црногорке на њихов пород, мјесто класификовања тих утицаја и подвођења истих под етичке принципе и т. д. и т. д. нашли нешто, што је сваке, ама баш свако, ко је иоле писмен, могао бацити на хартију. — Но о овом, што смо започели, говорићемо у закључку овог реферата, а за сад да прспратимо грађу и овог дијела књиге.

Први је одјељак у овоме дијелу „Васпитање дјеце док почну школу посјећивати.“ Овдје се цртају први почеци васпитања дјетета у кући и износе се многе мане, које се у томе чине. Дјетету се — вели писац — почиње обраћати пажња, кад оно проговори. „До тада се многи очеви стиже прихватити дијете, а послје и они постану мекшега срца, па му тепају воде га и носе.“ Ко познаје Црногорца оног правога Црногорца, који није заложбио наше варошке „цивилизације,“ порећи ће ово пишчево тврђење. Црногорац неће да мазе своје дијете ни кад прохода, ни кад проговори; он се у истини стиже, да то чини; његов је положај према дјетету некако чудноват — озбиљан — рекао бих идеалац, те тим положајем улијева решпекат. Но доста; нећемо тај положај овдје у детелу цртати, то је требао да учини г. Јови-

ћевих у својој књизи. — Писац напада рад Црногораца на томе, да код свог дјетета развије љубав ка освети и не износи, како би се имао овај васпитни утицај регулисати, већ га суђује у принципу, не знајући наравно да се у љубави к правичној освети огледа код нашег народа развијеност идеје правичности, а без тога не шћаше никад бити Црногорац оно, шта је био према свом непријатељу. — Писац пртајући рђави утицај околине на дјецу вели, да тај утицај траје онда „кад се представе дубоко зарезу у вољу, срце и ум“. (Стр. 63.). Упитајмо се: *шта је представа, шта је срце, а шта ум?! Није овдје мјеста да развијамо психолошку теорију, али ћемо само толико рећи, да је велика кураж — ако не и дрскост — излазити на јавност са писањем о оном о чему се нема ни појма. Воља је н. пр. посљедица — учин представе, а тако и срце, ако се ова ријеч узела као фигура, да се њом означи осјећање, и онда како ће се представа урезати у вољу и срце?! Лијепо ли је ћутати! — Писац сад готово дословце понавља нешто са стране 61., а по томе прелази на моралисање о послушности млађих према старијима, не одредив каква је послушност у васпитању потребна. Писац је свакако за апсолутну послушност јер вели: „Послушност је извор свих врлина“, — а ми кажемо, да послушност може бити и извор многих зила, а да ли ће бити извор добра или зла, зависи од тога, какав је онај, према коме се врши послушност. Подлаци нпр. лијепо слушају оне од којих зависе без обзира, да ли је та послушност моралан или неморалан посао и са послушношћу често обрљају образ и поштење. — Износећи свој опширни и доста настрани рецепт о казни дјецe писац завршује: „Који родитељи поступају друкчије злоупотребљавају повољни исход казне“. *Злоупотребљавају повољни исход казне!* Заиста пречудноват стил! — Прије је у овом истом одјељку говорено о манама дјецe, па се то опет сад понавља онако без икаквог реда, а по том се одјељак завршује нечим о чему је такође већ било ријечи: говори се о томе, како треба да се дјеца понашају према старијима и као модел се износи нека „навијена моралност“, којом изобиљује сваки жандарм, али не за то, што је моралан, већ што је тако дресиран. — Писац рђав појам има о томе, што је *гемије*, па вели, да је то личност, која је изображена и васпитана, а да није тако, то знаду свакако и ученици ниже гимназије.*

У одјељку „Васпитање дјецe за ври-

јеме школовања“ писац износи настране појмове Црногораца о школском закону, а вели, да је „доста мало родитеља“, који ће доћи у школу да распитају о свом дјетету. Ово „доста мало“ би рекли, да некако не звучи — но јединствен је стил у цијелој књизи, те и ово „пристаје“ као све остало.

За овим сљедује одјељак „Васпитање дјевојчица, које не посјећавају школу“, у којем се на првом мјесту износи, како Црногорац нерадо школује шћер нарочито, кад у мјесту нема женске осн. школе, но женска и мушка дјеца морају заједно учити, и пошто је писац, по већ познатој пракци, која је у његовој књизи заступљена, ово двапут поновио, наводи за узрок ове Црногорчеве конзервативности то, што Црногорац не воли, да му шћер ствара познанства са мушкијема још изарана, пошто отуда произлазе рђаве посљедице. Заиста је ово пишчево резонување чудновато, кад се зна, да се познанство између црногорске мушке и женске младежи може створити и ствара се на сто других начина и ако се не школује заједно. Мушко и женско је код нас свакад у друштву: код стоке, у млину, у пазару, на сијелу и т. д. — Затим је неколико пута чапоменуто, како се дјевојке, кад буду веће, либе састајати са мушкијема — описује се стидљивот дјевојка, а „први почетак васпитања састоји се у стидљивости“ — вели писац, и ми му смртни ову реченицу не можемо разумјети!

У одјељку „Васпитање момчади и дјевојака“ писац прво износи своје наворе о томе: докле траје домаће васпитање; за тим удара доста оштро на наше данашње школско васпитање, кад вели, да домаће васпитање има јачи утицај на нешколоване, но на школоване младиће, јер су ови други, како писац вели, „развратни и галијотастички“. Ако је истина ово што писац наводи, онда је жалосна наша данашња школа! — Писац даље наводи узроке пропадану наше задруге, но наравно то му је излагање површно, а већ у самом излагању таква је збрка од стила, да се то не може описати. „Треба стећи љубав и покорно слушање“ — вели на пр. писац у овом ставу, а ми не знамо како се то тече покорно слушање!! Но што да наводимо даље, кад је мало реченица у цијелој књизи, које не би морали због понечег навести, кад би хтјели ову књигу вјерно представити. — Писац напада црногорско сијело — представља га најружније, што се може — управо износи, да је то сијело као какав најразвратнији састанак у којем бурдељу. „Те мане (н. пр

дрмање, играње срамних игара и т. д.) нијесу добар знак (зар и мане могу бити добар знак?); оне издају осјећаје њихове душе (мане никад не могу издавати осјћаје) и понижавају их“ (дјевојке) -- вели писац на једном мјесту. — На завршетку овога одјелка писац препоручује родитељима, а особито мајкама да им буде „у свету дужност“ поред осталог дјевојке „оградити од пријекора са невиношћу (Боже, шта се хтјело са овим рећи?!), облагородити њихово срце, оплеменити им чувства.“ Не знамо само у чему је разлика између овога двога, кад се ријеч „срце“ узима у духовном смислу?!

С. П. Вулешић

(Свршиће се.)

Б и б л и о г р а ф и ј а

Павле Поповић: О Горском Вијенцу. У Мостару, 1901. Издавачка књижевница и штампарско-умјетнички завод *Пахера* и *Кисића*. Цијена 2 круне или 2-50 дне.

Цртице из историје сењских ускока од *Ј. Н. Томића* I. У Новом Саду. Штампарија српске књижевне Браће М. Поповића. 1901. Прештампано из „Летописа“ Матице Српске. — 0-70.

Дивљи човек. Срочио *Симо Лукин Лазик*. Издање пишчево. Цијена 1 круна или 1 динар. Загреб. Српска Штампарија. 1901.

Общедоступная Богословская Библиотека; выпускъ восьмой: Исторія христіанской церкви въ ІХХ вѣкѣ. Съ иллюстраціями представляющими портреты знаменитѣйшихъ дѣятелей и изображенія важнѣйшихъ событій XIX вѣка. Изданіе А. П. Лопухина. Томъ второй. Православный востокъ. Часть первая и часть вторая (двѣ засебне кѣиге). Петроградъ. Бесплатное приложение къ духовному журналу „Страникъ“ за 1901. г. Тип. А. П. Лопухина, Тельжная ул. № 5.

„Часть вторая“ овога дјела на 17 страница доноси историју црногорске цркве XIX вијека; слику манастира цетињског и портрете: Њ. Краљ. Височанства Књаза Николе I, Њ. Високопросвештенства Г. Митрополита Митрофана и двор. протођакона и секретара Црногорске Митрополије г. Филипа Радичевића.

Б и л е ш к е

Друштво „Цетињска Читаоница и Горски Вијенац“ држало је своју редовну го-

дишњу скупштину 25. новембра ове год. под предсједништвом друштвеног предсједника г. *Војводе Сима Поповића*, министра просвјете и црквених послова. Главне тачке дневног реда биле су читање годишњег извјештаја Управног и Књижевног Одбора, давање оставки ових одбора (по друштвеним правилима) и избор новог часништва. Скупштина је похвалила рад оба одбора и изразила им је захвалност, која је заведена у скупштински записник. Тајним гласањем изабрат је опет стари Управни Одбор и само су у њему попуњена нека мјеста, која су била упражњена пресељењем извјесних чланова са Цетиња. Тако је за потпредсједника изабрат г. *Мило Дожић*, а за књижевника г. *Мил. Павловић*. — Књижевни је Одбор у свом извјештају нагласио, да друштвени орган „Књ. Лист“, који тај Одбор уређује, под досадањим материјалним условима не може даље излазити, па да буде бар онакав, какав је до сад био. Одборници моле скупштину да их више не бира у „Књ. Одбор“. Но при тајном гласању изабрати су опет стари чланови Књиж. Одбора, само је мјесто *Д-ра Н. Ковачевића (Граховског)*, који је са службом пресељен у Улцињ изабрат проф. *Ж. Драговић*, а на име у одбор су ова лица: *Др. Лазар Томановић, Ж. Драговић, Д. Гагало, Мирко М. Мијушковић* и *Саво П. Вулешић*. Кад су се ова лица понова изразила, да не могу вршити повјерену им дужност, ако друштво не испуни листу извјесне услове, скупштина је Књ. Одбору предложила, да овај промисли о тим условима, па да скупштини поднесе сходан предлог, те ће друштво, ако и како могне, учињети по предлогу Одбора.

Распис награде. Друштво за опште осигурање *Србија* предала је Српској Краљевској Академији суму од *четири хиљаде (4000) динара у сребру*, да је изда као награду ономе писцу, који буде израдио најбоље дјело *о животу и владавини цок. Краља Милана*.

Српска Краљ. Академија позива овим све оне књижевне раднике, који желе добити ову награду, да изволе своје рукописе послати предсједништву академијину најдаље до *15 јуна 1906. г.*, како би се на дан *10. августа 1906. године* могло објавити коме је награда досуђена.

Бр. 480. Из канцеларије пресједништва Срп. Краљ. Академије, 1. децембра, 1901. год., у Биограду.